

Stockholms
stad

Skötselplan Kyrkhamn- Riddersviks naturreservat

Maj 2026

Skötselplan Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat

Dnr: 2013-06332

Utgivningsdatum: Maj 2026

Utgivare: Stockholms stad

Kontaktperson: Gundula Kolb

Omslagsfoto: Gundula Kolb

Konsult: Anna Koffman, Calluna AB

Sammanfattning

Skötselplanen för Kyrkhamn och Riddersvik har utarbetats av Calluna AB under åren 2024 och 2025 och sedan bearbetats av Stockholms stad inför bildandet av Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat.

Områdena Kyrkhamn och Riddersvik ligger i Stockholms stad i stadsdelsområdet Hässelby-Vällingby och gränsar till Järfälla kommun och Görvälns naturreservat. Naturreservatet är cirka 138 hektar vilket är ett stort naturreservat i den här delen av landet.

Dokumentet är indelat i en del som ger beskrivning av området och en del som beskriver reservatets skötsel. Skötselplanen är en bilaga till reservatsbeslutet och fastställs samtidigt som reservatet bildas. Skötselplanen är inte juridiskt bindande och kan uppdateras vid behov. Naturreservatets syfte, reservatsföreskrifter samt grunden för reservatsbildningen återfinns i reservatsbeslutet.

Den beskrivande delen innehåller information om områdets geografiska förutsättningar, historia samt ekologiska och rekreativa värden.

I delen som beskriver områdets skötsel finns en skötselplanekarta som visar skötseltyper och skötselobjekt. Varje skötseltyp presenteras i ett avsnitt som innehåller beskrivning, målbild, bevarandemål, initiala åtgärder och löpande åtgärder. I avsnittet anges också de ingående numrerade objekten.

Skötselplanen beskriver också behov av anläggningar för tillgänglighet och rekreation samt skötsel av dessa.

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	6
Beskrivning av områdets värden	7
Allmän beskrivning av området samt geografiskt läge	7
Geologi och topografi	8
Kulturarhistorisk beskrivning	9
Förhistorisk markanvändning	9
Medeltida markanvändning	10
1600-talets markanvändning	10
En herrgårdsmiljö tar form – 1700-talets markanvändning	11
En ny tid – 1800-talets markanvändning	12
Handelsträdgårdar etableras – 1900-talets markanvändning	13
Ekologiska värden	15
Naturtyper	15
Naturvärden	16
Naturvårdsarter i Kyrkhamn	19
Naturvårdsarter i Riddersvik	21
Ekologiska samband	25
Rekreativa värden	27
Plandel – beskrivning av områdets skötsel	30
Övergripande mål för skötsel	30
Allmänna riktlinjer för skötsel	31
Generella riktlinjer för skog och trädbiotoper	31
Undvika markskador, känsliga biotoper och utföra åtgärder vid rätt tidpunkt på året	32
Hantering av stormfälld skog, döda träd och frågor kring granbarkborre	32
Hantering av avvercade träd, buskar och sly	33
Skötsel av brynmiljöer och skogsbackar	33
Restaurering av tallskog	34
Skötsel av kulturlandskapet	34
Skötseltyper och skötselobjekt	34
Naturskog med fri utveckling - A_f	39
Biotoper med trädkontinuitet och skötselbehov - A_s	42

<i>Homogena trädbestånd, restaureringsbehov - A_r</i>	47
<i>Bäckravin - skötseltyp B</i>	49
<i>Tidigare ledningsgata - skötseltyp C</i>	52
<i>Halvöppen mark på övergiven åker skötseltyp D</i>	54
<i>Öppen gräsmark på tidigare åker - skötseltyp E</i>	56
<i>Gräsmark med hävdberoende arter - skötseltyp F</i>	58
<i>Trädgårdar och kolonilotter - skötseltyp G</i>	59
<i>Sötvattenstrand och vattenområde i Mälaren – skötseltyp H</i>	61
<i>Småvatten och anslutande bäck/dike – Skötseltyp I</i>	63
<i>Klippor vid strand – Skötseltyp J</i>	66
<i>Flack strand med lövträdsbård - Skötseltyp K</i>	67
<i>Engelsk park - Skötseltyp L</i>	68
<i>Återetablering av naturmark i marksanerat område - Skötselområde M</i> .	71
<i>Skötsel för rekreation och friluftsliv</i>	71
<i>Skötsel av kulturmiljö</i>	73
<i>Fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar</i>	73
<i>Byggnader med trädgårdsanläggningar</i>	76
<i>Historiska vägdragningar</i>	79
<i>Dokumentation och uppföljning</i>	80
<i>Källförteckning</i>	80
<i>Bilagor</i>	82

Inledning

Skötselplanen för Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat har utarbetats av Calluna AB under åren 2024 och 2025 och sedan bearbetats av Stockholms stad inför bildandet av naturreservatet. Skötselplanen är indelad i en beskrivning av området och en plan för reservatets skötsel. Skötselplanen utgör bilaga till reservatsbeslutet och fastställs samtidigt som reservatet bildas. Naturreservatets syfte, reservatsföreskrifter och grund för reservatsbildningen återfinns i reservatsbeslutet.

Utredningsområdet för framtagande av skötselplanen var något större än föreslagen reservatsgräns. I skötselplanen redovisas kartor och områdesbeskrivningar över hela området, det vill säga även de skötselområden som helt eller delvis är belägna utanför gränsen för naturreservatet. För det område vid Riddersvik som ska marksaneras kan kompletteringar i skötselplanen komma längre fram.

Processen att inrätta ett naturreservat i Kyrkhamn har pågått sedan 2012 men har fördröjts på grund av osäkerhet kring planer och tillståndprocess för Lövestaverket. Under 2023 har uppdraget utvidgats till att även innefatta Riddersvik. Därför är beskrivningen delvis uppdelad för dessa två områden.

Beskrivning av områdets värden

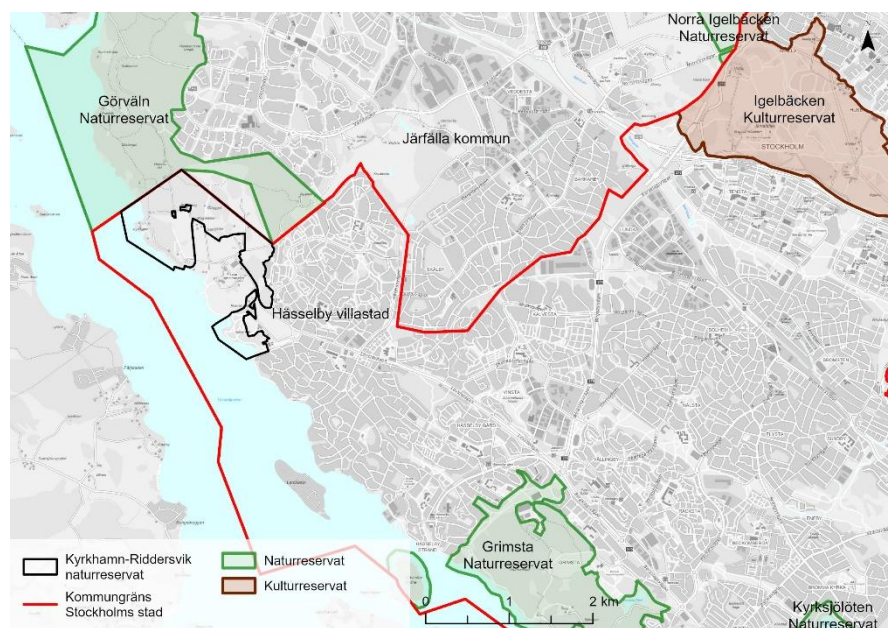
Allmän beskrivning av området samt geografiskt läge

Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat är ett kulturhistoriskt rikt naturområde vid Mälarens strand, beläget i Hässelby-Vällingby stadsdelsområde i Stockholms stad. Naturreservatet är cirka 138 hektar stort. Reservatet ligger inom Görvälnkilen och cirka 70 procent av naturreservatets landareal ingår i en regional värdekärna.

Området präglas av en stor variation av natur- och biotyper, från gamla skogar och slätterängar till klippstränder, en bäckravín och en engelsk park i Riddersvik.

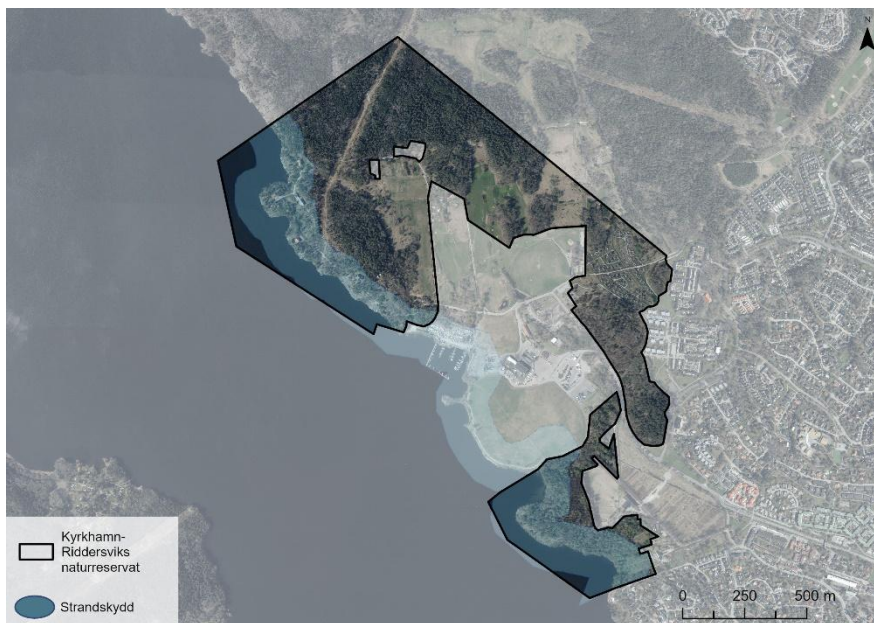
Området är också ett tydligt kulturlandskap med spår från bronsåldern fram till 1900-talets början. Fornlämningar, äldre odlingsstrukturer, torp, Riddersviks herrgårdsmiljö och resterna av ett brukssamhälle med kvarvarande bebyggelse berättar om områdets långa och varierade historia.

Kyrkhamn och Riddersvik är idag ett uppskattat rekreationsområde där besökare kan vandra, bada, uppleva natur- och kulturmiljöer och njuta av utsikten över Mälaren. Kombinationen av höga natur- och kulturvärden gör området unikt i staden. Figur 1 visar föreslagen reservatsgräns i förhållande till omgivningen.

Figur 1. Översiktskarta över Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat.

Inom Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat gäller strandskyddet 100 meter från strandkanten både upp på land och ut i vattnet.

Figur 2. Inom Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat gäller strandskyddet 100 meter från strandkanten både upp på land och ut i vattnet.

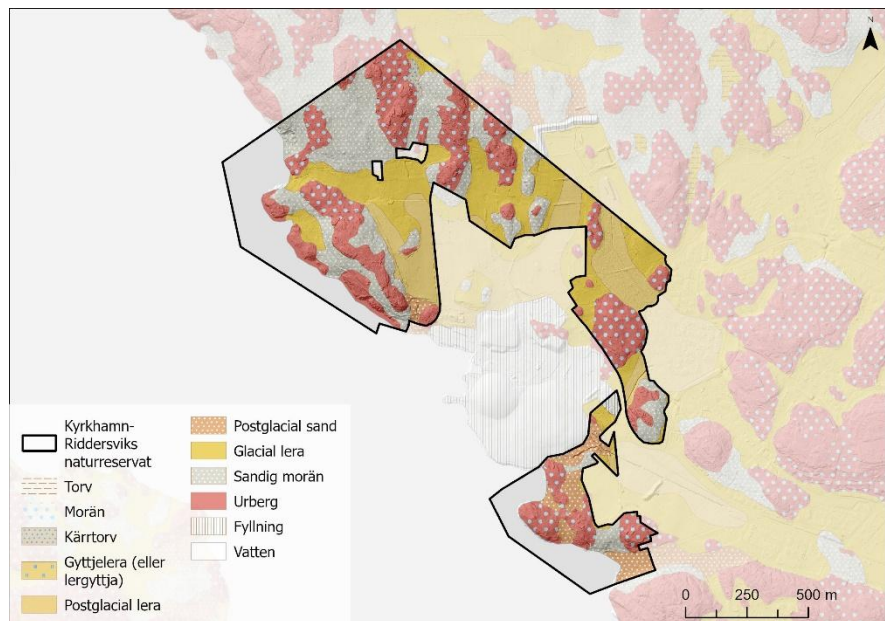
Geologi och topografi

Hela området präglas av det för Mälardalen typiska sprickdalslandskapet med omväxlande höjdparter och sprickdalar däremellan.

Förkastningsbranten mot Mälaren består av berg och morän med bland annat Kvarnberget som ett markant inslag i landskapet. Bergrunden består av sedimentgnejs och gnejsrar med inslag av yngre granit.

Efter istiden, när stora delar av området låg under vatten, blev bergstopparna renspolade från morän och lösa avlagringar och därför sticker hållarna fram på flera ställen i de höglänta lägena. Vid Kyrkhamn har ett litet parti av den ursvallade sanden avsatt sig.

Innanför förkastningsbranten ligger ett låglänt område där glaciallera har sedimenterats under den tid då Östersjöbäckenet var en issjö. Området lutar ner mot Kyrkhamn respektive Lövstafjärden. Vid Lövsta har stora utfyllnader gjorts på den tiden då området var en avfallsanläggning.

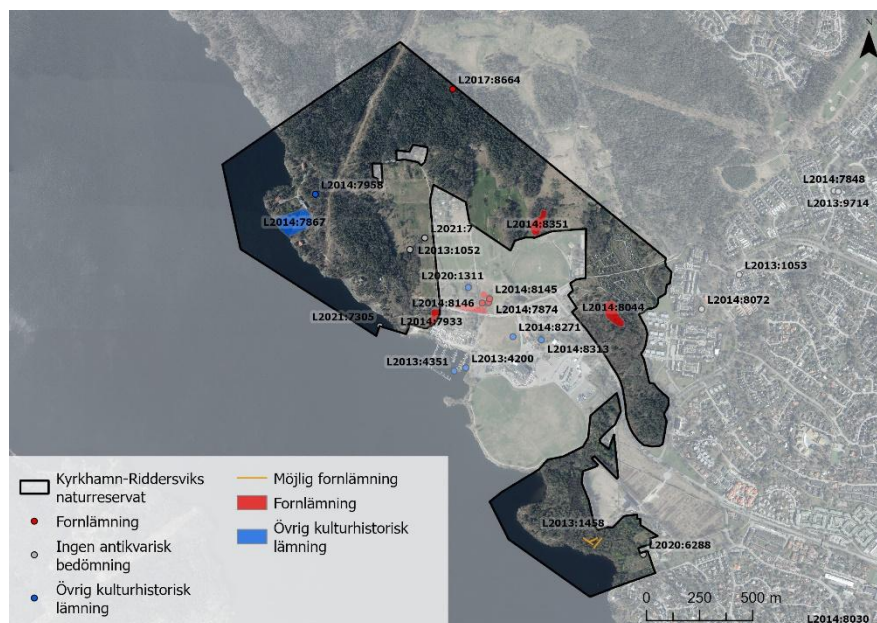

Figur 3. Jordarter i förhållande till föreslagen naturreservatsgräns (SGU 2025).

Kulturhistorisk beskrivning

Förhistorisk markanvändning

I området finns flera fornlämningar från bronsålder eller äldre järnålder på höjder 20–40 meter över havet (Figur 4). De utgörs av en stensättning (L2017:8664), ett gravfält (L2014:8044) och ett gravfält/ bosättning (L2014:8351). Marken brukades för odling men det finns inga registrerade spår av åkerytor. Genom landhöjningen togs ny mark i anspråk. Under yngre järnålder anlades ett gravfält (L2014:7933) och i närområdet men strax utanför reservatsgränsen ytterligare gravar varav en storhög (L2014:7899, L2014:8146, L2014:7874 och L2014:8145). En gård bör ha funnits nära gravfälten, möjligen i samma läge som den medeltida Lövsta by känd sedan 1370. Grundmurar från byn är registrerade som fornlämning strax utanför reservatsgränsen. Järnålderns gårdar påträffas ofta i närheten av de historiskt kända bytomterna och ortnamn med ändelsen *-sta* har sina rötter i järnåldern.

Figur 4. Översikt över förekommande fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Kyrkhamn och Riddersvik.

Medeltida markanvändning

Lövsta omnämndes år 1370 då kung Albrekt av Mecklenburg bytte till sig Lövsta (Lösta) med fyra gårdar. Byn hörde till Järfälla socken men övergick senast vid mitten av 1400-talet till Sångasö socken på Färingsö. Det, liksom att bönderna i Lövsta på 1500-talet ansvarade för färjetrafiken över till Svartsjö kungsgård på Färingsö vittnar om att byn fungerade som ett brohuvud till kungsgården. En landväg som ledde från Lövsta söderut mot Stockholm bör därmed ha funnits under medeltiden, kanske redan tidigare med tanke på den runsten som påträffats i området. Lövsta bys fyra gårdar ägdes av kronan. Under slutet av 1600-talet låg även torpet Flottvik, senare Riddersvik, på Lövsta bys marker.

1600-talets markanvändning

Lövstafjärden var långt fram i tiden en viktig segelled från Stockholm och Saltsjön mot Sigtuna och Uppsala. På en karta över segelleden från 1687 står det "Kijrchiegården" med en prickad begränsning på Lövsta bys ägor (Lantmäteristyrelsens arkiv). På kartan från 1690 benämns samma plats Kyrkhamnen. Enligt Rannsakningar efter antikviteter år 1682 rörde det sig om en sjömanskyrkogård (se Fornsök L2014:7867, Övrig kulturhistorisk lämning, plats med tradition). I närheten finns en annan Övrig kulturhistorisk lämning i form av en stensättning (L2014:7958). På båda 1600-talskartorna är även Flottvik (Flötwijk) markerat vid nuvarande Riddersvik. Här finns en möjlig fornlämning, en hägnad i form av bitvis diffusa stensträngar (L2013:1458).

Figur 5. Karta över Lövsta bys marker år 1690. Där ingick även torpet Flottvik. Geometrisk avmätning Järfälla socken, Lövsta. Lantmäteristyrelsens arkiv.

En herrgårdsmiljö tar form – 1700-talets markanvändning

Flottvik låg som tidigare nämnts under Lövsta by, belägen i områdets sydöstra del. Flottvik finns belagt redan under 1600-talet. År 1723 friköptes Flottvik från Lövsta och år 1762 ersattes torpet av en ståndsmässig mangårdsbyggnad som då döptes om till Riddersvik. Riddersviks ägor utökades därefter genom uppköpet av Lövsta bys ägor. Det anlades alléer, en trädgård med orangeri och en engelsk parkanläggning enligt rådande stilideal.

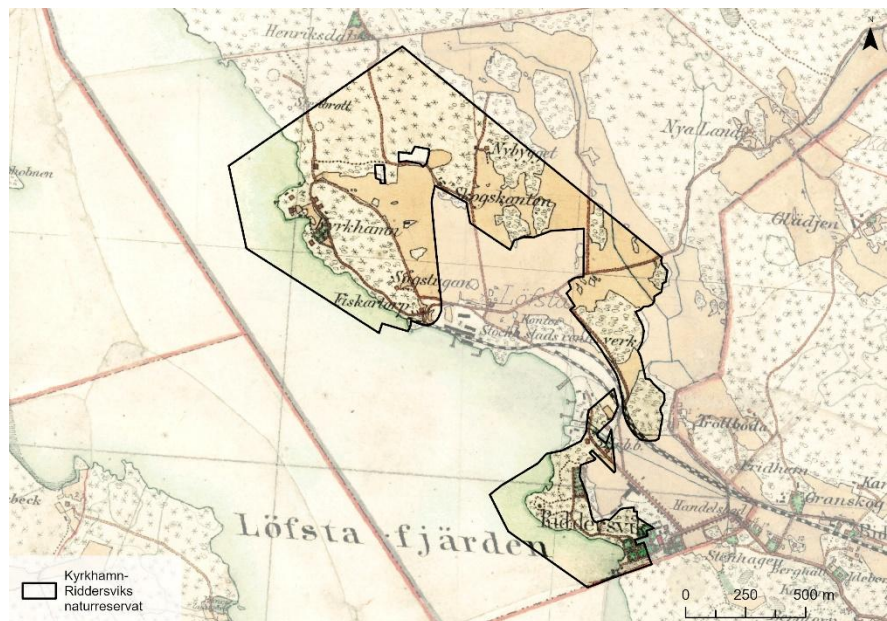
Den engelska parken berättar om rådande parkideal under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal. Parkstilen utvecklades bland annat med den underliggande intentionen om att efterlikna ett arkadiskt landskap. Ett framträdande drag för stilen är att anläggningarna gavs en gestaltning som uppfattades som mer naturlig än tidigare mer formella parkideal. Karaktäristiska inslag är anpassning till landskapets förutsättningar och en organisk struktur med öppna ytor, trädridåer och vindlande gångar. Andra viktiga inslag är siktlinjer, utblickar och blickfång, till exempel i form av små tempel. Parkstilen introducerades i Sverige av landets förste utbildade trädgårdsarkitekt, Fredrik Magnus Piper. Värdebärande karaktärsdrag i den engelska parken är framför allt parkens grundstruktur med utgångspunkt i terrängens topografi, kvarvarande växtlighet och gångvägar samt utblickar mot vattenspegeln. Ytterligare värdebärande karaktärsdrag är paviljongen och lindbersån, som är tidstypiska inslag och uttryck för viloplatser i skuggläge med utsikt över naturtillgångarna. Andra inslag med stor

betydelse för utemiljöns kulturhistoriska värde är stjärnparkens geometriska gestaltungsprinciper som härrör från barockens ideal och som vittnar om att båda parkstilarna samexisterade under tiden omkring sekelskiftet 1800.

Riddersvik omvandlades således till en representativ högreståndsmiljö. Det uppfördes även flera torp under 1800-talet och senare arbetarbostäder och storskaliga ekonomibyggnader. Bebyggelsen vid Lövsta by blev kvar och beboddes tidvis av statare och tjänstefolk som arbetade för Riddersvik och ekonomibyggnaderna nyttjades av Riddersvik. Byn revs dock i slutet av 1800-talet.

En ny tid – 1800-talets markanvändning

År 1885 köptes Riddersviks ägor av staden. Det anlades ett stenbrott i Kyrkhamn och en avfallsstation invid Lövsta by. Graniten, så kallad stockholmsgranit, som bröts i stenbrottet användes framförallt till gatsten, men stenen har även använts i bygget av riksdagshuset. Brytningen påbörjades 1899 men avslutades redan 1907 då man ansåg att stenen hade för ojämn kvalitet. Etableringen och expansionen av verksamheter ledde till uppförande av bostäder för både arbetare och tjänstemän som tidigare hade inhysts i den agrara bebyggelsen. De följande åren utvecklades Kyrkhamn till ett brukssamhälle med bostäder för de anställda, kontorsbyggnad, skolhus och marketenteri. Intill bostäderna för de anställda uppfördes uthus och jordkällare. Trädgårdarna ordnades enligt tidens ideal med grusade gårdsplaner, fruktträd, bersåer, stenmurar och trappor. Även infrastrukturen utvecklades med nya vägdragningar som länkade samman den nya bebyggelsen. Till Lövsta drogs ett järnvägsspår och det anlades hamnanläggningar. Riddersvik nyttjades efter stadens övertagande för trädgårdsbruk och som lantbruksegendom som arrenderades ut. Strax nordöst om gården uppfördes en handelsbod.

Figur 6. På kartan syns den agrara bebyggelsen med Riddersviks herrgårdsmiljö men även stenbrottet och avfallsstationen och de byggnader som uppförts för de nya verksamheternas räkning. Häradsekonomska kartan 1902-1906. Lantmäteristyrelsens arkiv.

Handelsträdgårdar etableras – 1900-talets markanvändning

Under 1900-talets början började ett villasamhälle i det angränsande Hässelby växa fram. Hässelby villastads närhet till Kyrkhamn gav upphov till anläggandet av handelsträdgårdar med stora växthus och uppförandet av trädgårdsmästARBOSTÄDER i Kyrkhamnsområdets nordvästra del intill Skogsberg och Sigfridsdal.

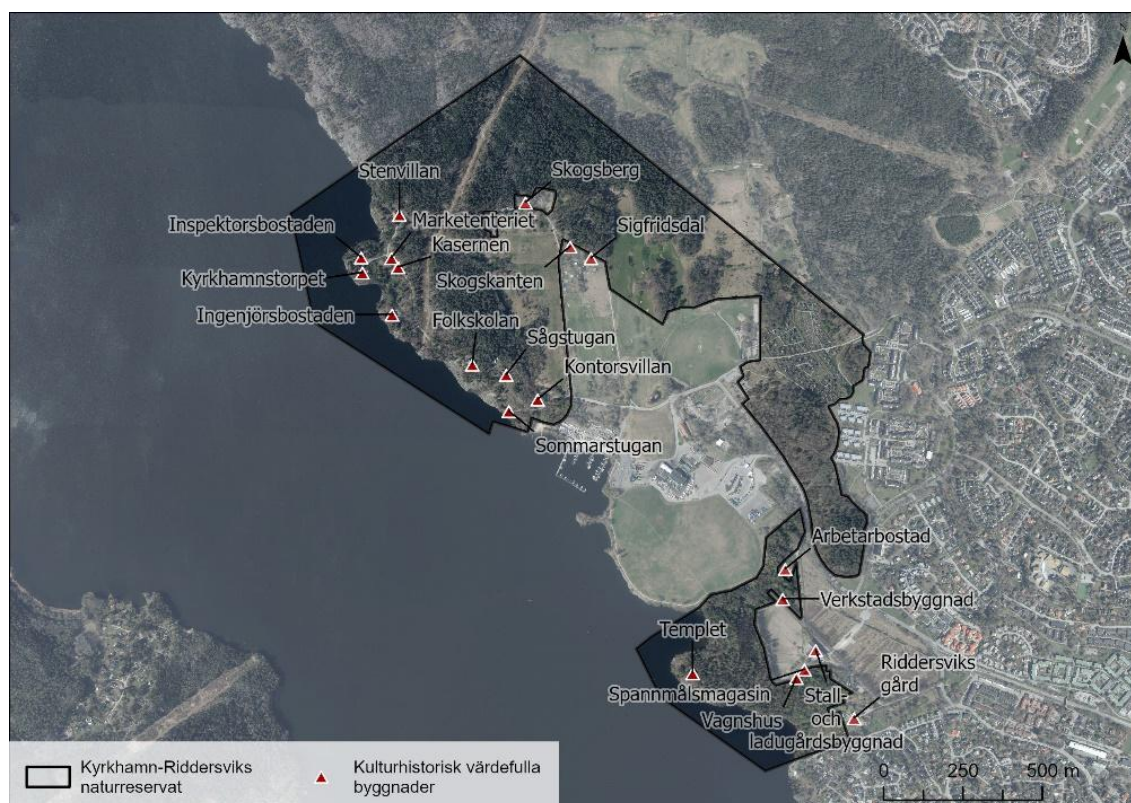

Figur 7. På den ekonomiska kartan från 1950-talet syns Hässelby villastad öster om Riddersvik. I. Bostadshus för de anställda har uppförts och avfallsstationen har byggts ut. Källa: Lantmäteristyrelsens arkiv.

Den tidigare odlingsmarken och latrinpellets som erhöles från Lövsta avfallsstation var viktiga förutsättningar för etableringen av handelsträdgårdarna.

Nya funktioner och verksamheter

Under 1900-talets första hälft började avfallsstationens anställda bosätta sig i det närliggande villaområdet. Skolundervisningen i skolbyggnaden vid Kyrkhamnsvägen upphörde under 1930-talet och det tidigare utpräglade brukssamhället luckrades upp. Nya funktioner adderades till området följande decennier. År 1979 etablerades Stockholms trädskola på tidigare åkermark intill Riddersvik. Trädskolan försåg staden med uppvuxna träd. Under 1980-talet uppfördes ett kolonihusområde i Kyrkhamnsområdet. I Riddersvik började konferens- och ridskoleverksamhet bedrivas. Ett café har flyttat in i ett tidigare fiskartorp och en 4H gård bedriver idag sin verksamhet i en tidigare arbetarbostad. Andra byggnader hyrs ut som privatbostäder eller konstnärsateljéer. Bebyggelsemiljön med avtryck från det tidigare jordbrukssamhället, bruksmiljön och Hässelby villastads framväxt finns således kvar.

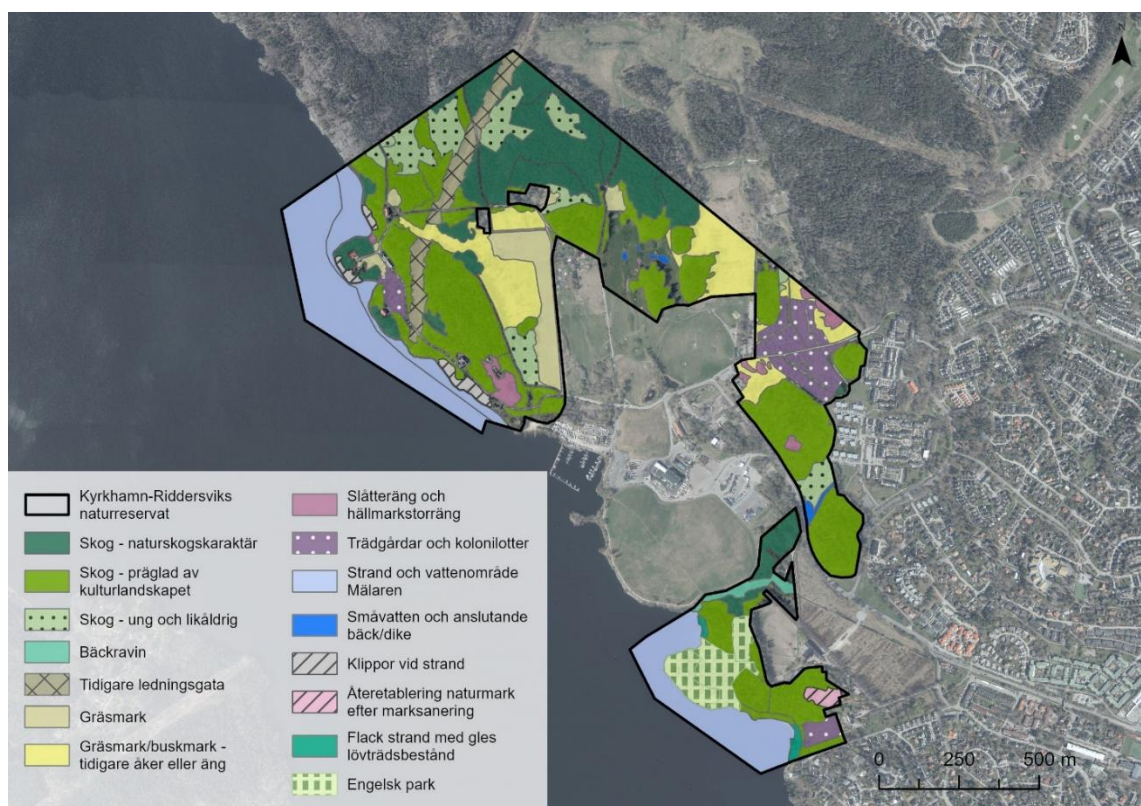

Figur 8 Översikt över kulturhistorisk värdefulla byggnader inom Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat.

Ekologiska värden

Naturtyper

De vanligaste naturtyperna i reservatet, med mer än 10 hektar yta är skog som är präglad av kulturlandskapet, skog som är av naturskogskaraktär, stränder och vattenområden vid Mälaren, samt öppna gräsmarker på tidigare åkermarker. Relativt små men för naturreservatet karaktäristiska och viktiga biotoper är slåtteräng och hållmarkstorräng, en bäckravin, den engelska parken och klippor vid stränderna (Figur 9 och Tabell 1).

Figur 9. Karta över naturtyper i naturreservatet.

Tabell 1. Tabell över fördelning av naturtyper i naturreservatet. I arealerna i tabellen saknas golfbana, vägar samt små ytor som inte ingått i något skötselområde.

Naturtyp	Hektar
Skog – präglad av kulturlandskapet	39,6
Strand och vattenområde Mälaren	22,4
Skog – naturskogskaraktär	20,4
Gräs-/buskmark på tidigare åker	11,7
Skog – ung och likåldrig	8,7
Trädgårdar och kolonilotter	5,9
Öppen gräsmark på tidigare åker	5
Den engelska parken	4,4
Brynmiljöer i tidigare ledningsgata	4,1
Slätteräng och hållmarkstorräng	1,8
Klippor vid strand	1
Bäckravin	0,9
Återetablering av naturmark efter marksanering	0,6
Småvatten och anslutande bäck/dike	0,5
Flack strand med gles lövträdsbård	0,5

Naturvärden

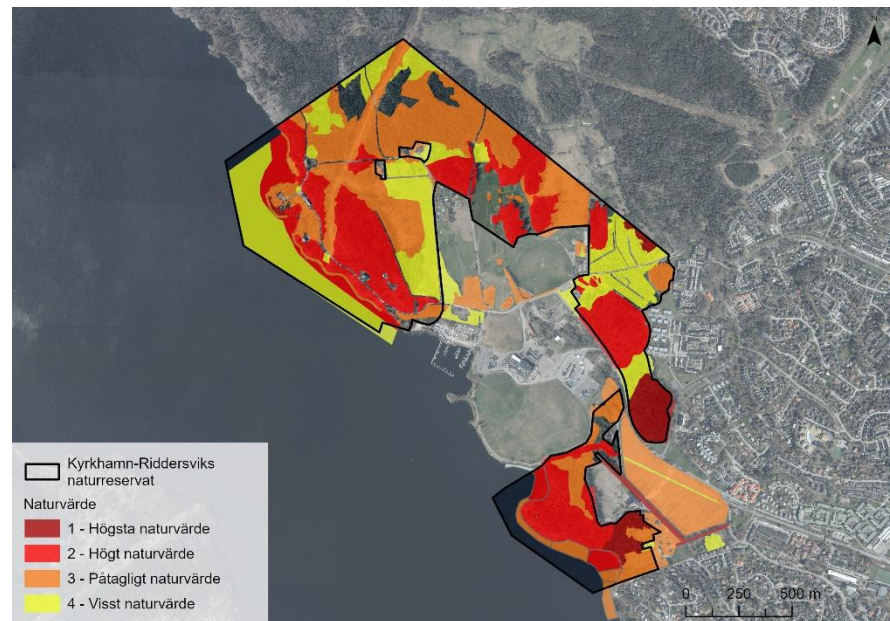
Områdets ekologiska värden är höga då området är del av ett stort sammanhängande naturområde och hyser en stor variation av natur- och biotyper.

Flera naturvärdesinventeringar har utförts i området, både på land och i vatten. I Riddersvik utfördes en naturvärdesinventering år 2016 av Calluna AB i samband med detaljplanearbete i Riddersvik. Under 2025 kompletterades den med en naturvärdesinventering i vattenområdet genomförd av Ekologigruppen AB. Under 2022 utförde Calluna AB en naturvärdesinventering på land och Aqua Biota en naturvärdesinventering i vatten i Kyrkhamn. Resultaten av dessa inventeringar redovisas i Figur 10.

De högsta naturvärdena på land återfinns i barr- eller blandskogar, ädellövskogar (ekskogar), skogar med beteshistorik, öppna hållmarker, klippor vid Mälaren, hållmarkstorrängar samt mindre

områden med artrik ängsvegetation. I vattenområdet är det de grunda områdena som uppvisar högst naturvärden.

Mer än en tredje del av reservatet har högsta eller höga naturvärden. Övriga områden har påtagligt eller visst naturvärde. I ett flertal av dessa områden finns en stor potential att naturvärden utvecklas över tid genom i skötselplanen föreslagna åtgärder.

Figur 10. Översikt över naturvärden på land och i vatten i förhållande till den föreslagna naturreservatsgränsen (Calluna 2016, Calluna 2022, Aqua Biota 2022 och Ekologigruppen 2025).

Kyrkhamn

I Kyrkhamn finns en mosaik av värdefulla tallskogar, hällmarkstallskogar och tallhedar med 200-åriga gamla träd. De gamla träden är framför allt tall och ek. Dessutom finns öppna hällmarkstorrängar, slåtterängar och betesmarker med buskmiljöer som hyser värdefulla pollinatörer och växter. Det finns också lövskogar med gamla ekar och alar, kala strandklippor, silikatbranter och småvatten samt en före detta kraftledningsgata med värden för pollinatörer.

Utefter strandkanten finns strandskogar med grova alar på socklar och gamla träd, block- och klippstränder samt grus- och sandstränder med väl utvecklade hällmarkstorrängar och natursköna vyer över Mälaren. Några av hällmarkstorrängarna har klassats som Natura 2000-habitat. Strandlinjen övergår i grund sjö, där solljuset når ner till botten, och därefter djup sjö med ett djup på cirka 8–50 meter.

Utöver naturtyperna finns det även gott om mikrohabitat i området. Den kuperade terrängen möjliggör små nischer såsom sandblottor, sandgropar, sprickor i klipp hållar, solbelysta varma ytor och skuggade lodytor med sippervatten. Det finns gott om brynmiljöer och flera vattensamlingar och småvatten samt blocksamlingar och stenrösen. I området förekommer liggande och stående död ved av olika trädslag, med olika dimension och nedbrytningsgrad. Det finns också hålträd, varav flera med mulm, som har värden för såväl fladdermöss som insekter och fåglar.

Riddersvik

Riddersvik har generellt mycket höga ekologiska värden, framför allt kopplade till trädmiljöerna. I området finns värdefulla trädmiljöer med lång kontinuitet, både med gamla och ihåliga ädellövträd men också gammal tallskog. Förutom dessa miljöer finns liknande strandmiljöer som i Kyrkhamn, såsom hållmarker, hållmarkstorrängar och partier med alskog. Strandlinjen övergår i grund sjö, där solljuset når ner till botten, och därefter djup sjö med ett djup på cirka 8–22 meter enligt sjökort. Utanför Tempeludden är bottenprofilen brantare och zonen med grund sjö är därför mycket smalare.

I anslutning till Riddersviks herrgård finns en engelsk park där besökare kan promenera längs slingrande stigar. Parken domineras av skogsmark med gamla ädellövträd, såsom ek och parklind, men även äldre tallbestånd. Dessutom finns flera grova lärkträd, troligtvis planterade under 1800-talet, liksom lindar av varierande ålder. Buskvegetationen varierar inom parken – i eckbackarna nordväst om herrgården dominerar yngre hasselbestånd, medan andra områden börjar fyllas av uppväxande lövsly. Vissa delar, som Tempeludden i den västra delen vid Mälaren, har dock mycket sparsam buskvegetation.

Markvegetationen är bitvis lundartad med blåsippa och lundgröe, men även mer trivial flora som kirska och stinksyska förekommer. Det finns också stråk med mattbildande skavfräken. Längs Mälarens strand är skogen glesare och innehåller hållmarker där torrängsflora såsom kärleksört, blodnäva och tulkört förekommer. Död ved förekommer i parken, både som liggande och stående träd, men i begränsad omfattning.

I den norra delen av Riddersvik dominerar triviallövskog med arter som asp, sälg, björk och klibbal, men inslag av tall förekommer också. Vissa områden präglas av ask, varav en stor andel träd har dött, sannolikt till följd av askskottsjuka. Här finns också en bäckravins med strömmande vatten och stenig botten. Förekomsten

av död ved varierar från sparsam till riklig i denna del av området. I den södra delen av Riddersvik finns ett koloniområde och en ekbacke.

Naturvårdsarter i Kyrkhamn

I Kyrkhamn förekommer många skyddsvärda och rödlistade arter inom flertalet artgrupper som fåglar, groddjur, fladdermöss, insekter och kärlväxter.

Kärlväxter

Naturvärdesinventeringen som genomfördes av Calluna 2022 visar på förekomst av flera hävdgynnade arter bland kärlväxterna, knutna till olika ängsbiotoper och hållmarkstorräng. Bland annat backklöver (NT, nära hotad), backnejlika, backtimjan (NT,), blåsuga, brudbröd, darrgräs, fetknoppar (gul, kantig och vit), flentimotej (NT), gulmåra, gullviva, jungfrulin, knölsmörblomma, solvända (NT), stor blåklocka, tjärblomster, vildlin, vippärt (NT), ängshavre och ögontröst. Andra skyddsvärda kärlväxter i Kyrkhamn är blåsippa, liljekonvalj, sårlärka och ramslök som påträffats framför allt i olika ädellövsmiljöer i området.

Vedlevande arter

Av insekterna återfinns ett stort antal vedlevande arter vilket indikerar öppna och variationsrika trädmiljöer med lång kontinuitet. Bland naturvårdsarterna återfinns ett flertal arter med koppling till svampangripen död ved, där trädslaget kan variera. Det finns även flera arter med större grad av specialisering till gamla ekar med håligheter, döda vedpartier och djurbon, exempelvis hålträdsklokrypare *Anthrenochernes stellae* (NT), hålskenknäppare *Eucnemis capucinus* (NT) och plattad lövvedborre *Xyleborus monographus* (NT). Dessutom har enstaka naturvårdsarter med koppling till fuktiga skogar noterats, vilket sannolikt är ett resultat av områdets direkta närhet till Mälaren.

Sammantaget visar resultatet från den inventering av vedlevande insekter som genomförts i området (Calluna, 2022) att trädmiljöerna i Kyrkhamn utgör en mångfacetterad och varierande livsmiljö för ett stort antal arter knutna till skogsmiljöer. Några exempel på exklusiva vedlevande skalbaggar är barkbaggen *Colydium filiforme* (EN) och brokig barksvarthage *Corticium fasciatus* (VU, sårbar) som båda lever som följearter till skeppsvarvsflugan *Lymexylon navale* (NT). Totalt har 15 rödlistade arter och ett stort antal naturvårdsarter noterats.

Insekter knutna till öppna gräsmarker

Vid insektsinventeringen 2022 noterades ett flertal arter som är knutna till öppna och blomrika gräsmarker, träd- och buskbärande ängsmarker samt varma gräsmarker och brynmiljöer med god tillgång till blålockor, ärtväxter och fibblor. Bland dessa flera arter av vildbin, till exempel pollenspecialisterna blålockshumla *Bombus soroeensis* och blålocksbi *Melitta haemorrhoidalis*. Även enstaka naturvårdsarter med koppling till varma sandmarker noterades, till exempel svartpälsbi *Anthophora retusa* (NT), bivarg *Philanthus triangulum*, hjärtvägstekel *Priocnemis cordivalvata* och korsriddarstekel *Episyron albonotatum*.

Grod- och kräldjur

På golfbanan som ligger centralt i området finns naturvärden i form av brynmiljöer och småvatten. Vid naturvärdesinventeringen 2022 påträffades bland annat mindre vattensalamander, skogsödlor och kopparödlor. Tidigare fynd från Kyrkhamn visar även på förekomst av vanlig padda, huggorm och vanlig snok. Enligt uppgift (pers komm Jan Sääf) har också större vattensalamander noterats i området.

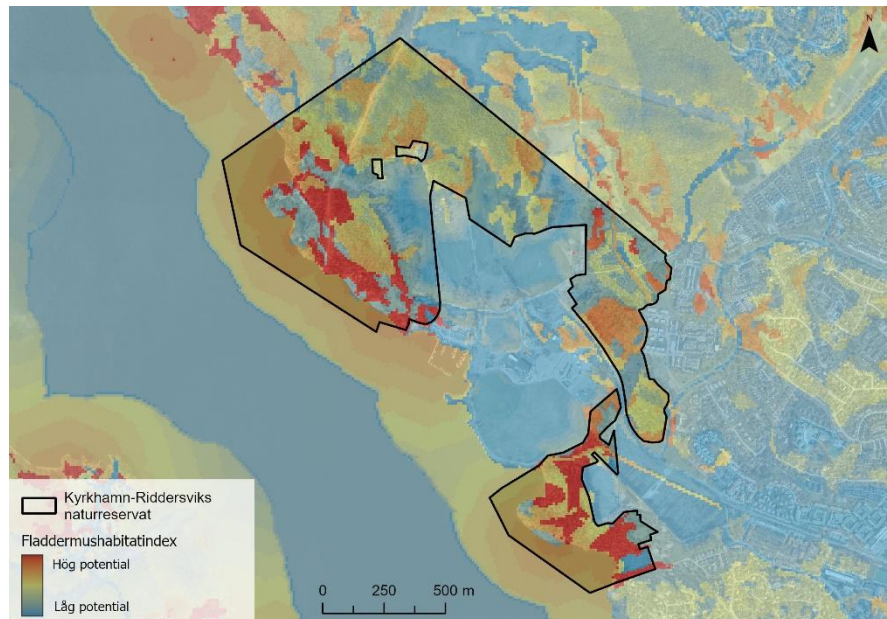
Fåglar

I Callunas naturvärdesinventering 2022 återfinns framför allt arter som är knutna till skog och brynmiljöer, till exempel olika arter av hackspettar, men även arter knutna till mer öppna marker som stare och gulsparr. 12 rödlistade arter noterades; duvhök (NT), entita (NT), grönfink (EN, starkt hotad), grönsångare (NT), gulsparr (NT), kråka (NT), mindre hackspett (NT), spillkråka (NT), stare (VU), svartvit flugsnappare (NT), tallita (NT) och ärtsångare (NT).

Fladdermöss

Området har mycket goda förutsättningar för fladdermöss (Figur 11). Åtta olika fladdermusarter har kunnat identifieras (Calluna, 2022); dammfladdermus (NT), dvärgpipistrell, mustasch-/taigafladdermus, nordfladdermus (NT), större brunfladdermus, vattenfladdermus, trollpipistrell och brunlångöra (NT). Av dessa bedöms de förstnämnda sex arter ha en lokal population som använder reservatet under reproduktionsperioden. De påträffade fladdermusarterna uppvisar olika typer av jaktbeteenden: Brunfladdermus jagar i det öppna luftrummet, nordfladdermus, trollpipistrell och dvärgpipistrell jagar närmre kantzoner, mustasch-/taigafladdermus och brunlångöra jagar främst i skogar och i trängre utrymmen medan vattenfladdermus och dammfladdermus jagar nära

vattenytan. En stor variation i landskapet med många olika naturtyper skapar förutsättningar för arter med olika behov.

Figur 11. Reservatet har mycket goda förutsättningar för fladdermöss.

Arter i vatten

Den studie av miljödata som gjordes i den akvatiska naturvärdesinventeringen lyfte särskilt fram att ål, lake och asp har noterats inom den östra delen av Mälaren som omger Kyrkhamn. Hornsärv omnämns som typisk art för Natura 2000-naturtypen Naturligt eutrof sjö. Andra arter som noterades är vanlig dammussla *Anodonta anatina*, spetsig målarmussla *Unio tumidus*, den invasiva vandrarmusslan *Dreissena polymorpha*, trubbsumpsnäcka *Viviparus viviparus* samt båtsnäcka *Theodoxus fluviatilis*.

Naturvårdsarter i Riddersvik

I Riddersvik har förutom naturvärdesinventeringen (Andersson 2017a), en inventering av vedlevande och blombesökande insekter genomförts 2017 (Andersson 2017b) samt en fladdermusinventering (Stockholms stad 1997)

Kärlväxter

Av kärlväxter har totalt 21 arter rapporterats från Riddersvik. Blåsippa växer på flera ställen i området, en skoglig signalart som trivs på friska, gärna kalkhaltiga jordar. Andra intressanta arter är lundelm och klasefibbla (NT). Lundelm är en skoglig signalart som indikerar värden knutna till lundartade miljöer. Klasefibbla är rödlistad och är en kalkgynnad art som växer på relativt torr till fuktig, ogödslad mark. Framförallt förekommer den i beteshagar

och slätterängar, men ibland även i skogsmiljöer såsom betade lövskogar och hässlen.

Vedlevande arter

Under naturvärdesinventeringen registrerades totalt 17 värdearter. Framträdande var ett flertal arter som indikerar skogliga värden kopplade till kontinuitet av tall: reliktbody *Nothorhina muricata* (NT), tallticka *Porodaedalea pini* (NT), blomkålssvamp *Sparassis crispa*, mindre mörghorre *Tomicus minor* och åttafläckig praktbagge *Buprestis octoguttata*.

Även lönnlav *Bacidia rubella* noterades, en annan signalart som växer på barken av äldre ädellövträd, samt vedsvampen tårticka *Pseudoinonotus dryadeus* (VU).

De tre första arterna förekommer främst i skogsbestånd med kontinuitet av gamla levande tallar och de två sistnämnda arterna är kopplade till död tallved, där larven av åttafläckig praktbagge framför allt utvecklas i solexponerade, döda tallrötter.

Under naturvärdesinventeringen noterades även gnagspår från två skalbaggsarter som lever på asp: grön aspvedbock *Saperda perforata* (NT) och aspvedgnagare *Ptilinus fuscus*. Båda arterna signalerar förekomst av död aspved i olika former. Dessutom påträffades gnagspår från myskbock i död sälgved på flera platser, en skoglig signalart som tyder på kontinuitet av sälg i området.

Flera arter har noterats som är knutna till mulmfyllda håligheter i gamla ädellövträd, såsom hålträdisklokrypare *Anthrenochernes stellae* (NT), hålskenknäppare *Eucnemis capucinus* (NT), lindvedvivel *Phloeophagus turbatus* (NT), gulbent kamklobagge *Allecula morio* (NT) samt silvertecknad vedstiletfluga *Pandivirilia melaleuca* (VU).

Den sistnämnda är en sällan påträffad art vars larver utvecklas i ihåliga lövträd, och arten har sin huvudsakliga kända svenska utbredning i Mälarnära lövskogar

Andra vedlevande insekter som noterats är fyrtandad ekvedborre *Xyleborus monographus* (NT), gul gaddbagge *Mordellistena neuwaldeggiana* (NT) samt matt blombagge *Ischnomera cinerascens* (NT). Dessa arter är knutna till död ved av olika beskaffenhet, varav den förstnämnda artens larver utvecklas i nydöd ekved medan de två sistnämnda arternas larver är knutna till vitrötad lövträdsved. Gul gaddbagge och matt blombagge besöker även blommor som fullbildade skalbaggar.

Den framträdande förekomsten av reliktbody i Riddersvik är särskilt naturvårdsintressant eftersom arten utgör värddjur åt en sällsynt

parasitstekel, *Xorides depressus* (NT), vilken har observerats tillsammans med värddjuret i Tempeluddens tallmiljöer vid senare fältbesök i området.

En art som också påträffades under senare fältbesök i området är skeppsvarvsfluga *Lymexylon navale* (NT). Denna arts larver utvecklas i hård, död ekved och har flera intressanta följearter knutna till sig, såsom barkbaggen *Colydium filiforme* (EN) och brokig barksvarvbagge *Corticeus fasciatus* (VU), vilka båda har påträffats i Kyrkhamnsdelen av naturreservatet. Möjligen kan dessa följearter till skeppsvarvsflugan finnas även i Riddersvik.

Blombesökande arter

Under insektsinventeringen noterades flera naturvårdsintressanta arter knutna till blomrika och öppna gräsmarker, såsom svartpälsbi *Anthophora retusa* (NT) och gräshumla *Bombus ruderarius*.

Takvedgeting *Symmorphus debilitatus*, vilken har en stark förekomst i Stockholmsområdet och almsnabbvinge *Satyrium w-album* (NT), vilken har en stark koppling till alm, är exempel på noterade arter knutna till brynmiljöer och öppen skogsmark.

Under senare fältbesök i Riddersvik gjordes fynd på Tempeludden av en intressant skalbagge med koppling till solitärbin i varma och torra ängsmarker, nämligen svart majbagge *Meloe proscarabeus* (NT). Denna art lever som parasitoid hos olika solitära bin, och artens larver klättrar upp i blommor varifrån de liftar med blombesökande bin till deras bon, där de sedan utvecklas på bekostnad av biets larver.

Fåglar

Bland fågelarter i Riddersvik kan nämnas gröngöling, entita (NT), stjärtmes och mindre hackspett (NT). Samtliga dessa arter indikerar att området har skogliga naturvärden, särskilt knutna till lövträd och död ved. Gröngölingen är dessutom beroende av skogar som gränsar mot öppna, insektsrika områden med god tillgång på myror. Gulsparv (NT), som ofta återfinns i buskrika hagmarker och brynmiljöer, samt kattuggla, som är knuten till löv- och blandskogar med tillgång till håligheter har också noterats.

I samband med fältbesök i området har duvhök (NT) observerats jaga. Bytesrester efter duvhök har hittats flera gånger i området. Dessa observationer indikerar sammantaget att duvhök regelbundet jagar i Riddersvik.

Fladdermöss

Även Riddersvik har mycket goda förutsättningar för fladdermöss baserat på stadens underlag över potentiella livsmiljöer (Figur 10). 1997 utfördes en fladdermusinventering i Stockholms stad där två arter i Riddersvik noterades: Mustasch eller Brandts fladdermus och Nordfladdermus. Det är inte osannolikt att flera av de ytterligare arter som har noterats i Kyrkhamn också finns i Riddersvik.

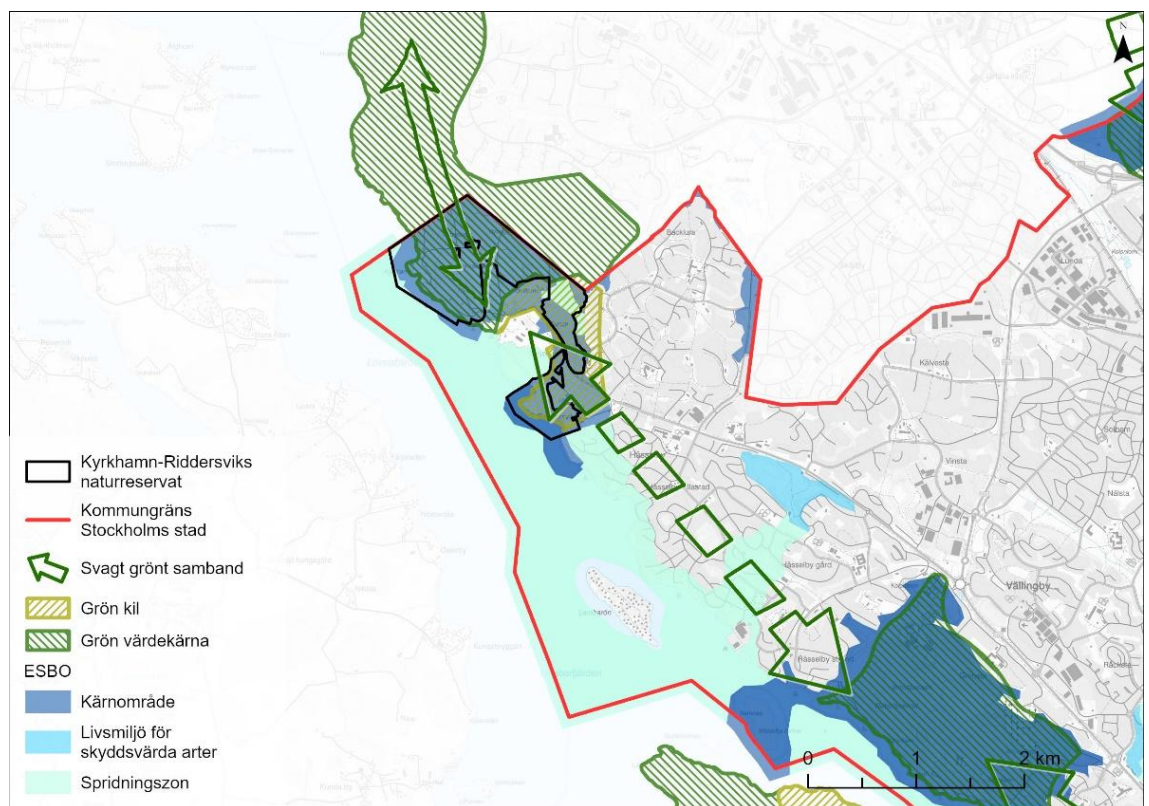
Arter i vatten

Växtligheten utgörs främst av långskotts- och övervattensvegetation medan flytbladsväxter nästan saknas. Täckningsgraden av växtlighet varierar stort mellan sporadiska tuvor av höstlånke vid de exponerade miljöerna vid Tempeludden och täta bestånd av olika natar och smal vattenpest i mera skyddade områden.

Vid den naturvärdesinventering som utfördes av Ekologigruppen 2025 noterades också arter som hornsärv, hårsärv, spädnate, borstnate, skörsträse och ålnate. I bottenfaunan noterades fiskigel *Piscicola geometra*, fyra nattsländearter; *Orthotrichia sp.*, *Hydropsyche contubernalis*, *Ceraclea dissimilis* och *Triaenodes sp.* Bland blötdjuren observerades Spetsig målarmussla, Allmän dammussla och den invasiva arten vandrarmussla.

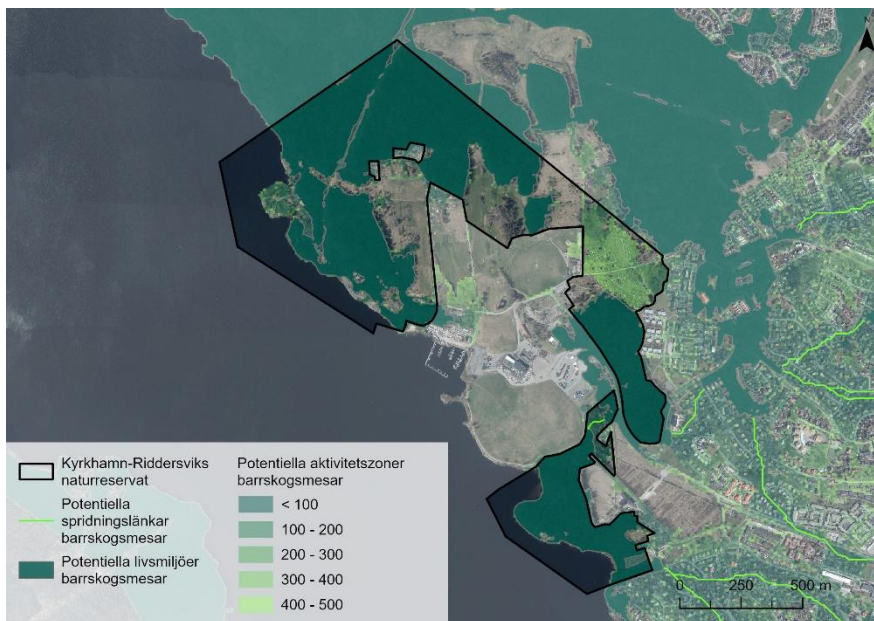
Ekologiska samband

Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat ingår i en av Stockholmsregionens gröna kilar, Görvälnkilen, som sträcker sig längs Mälärstranden genom stora delar av Upplands-Bro och Järfälla kommuner. Görvälns naturreservat i Järfälla är skyddat sedan 1995 och angränsar till reservatet. Stråket ansluter till Stockholms stad via Kyrkhamnsområdet och söderut över Lövsta mot Riddersvik. Området är en del av stadens sammanhängande blågröna infrastruktur och utgör ett kärnområde i stadens ekologiskt särskilt betydelsefulla områden (ESBO).

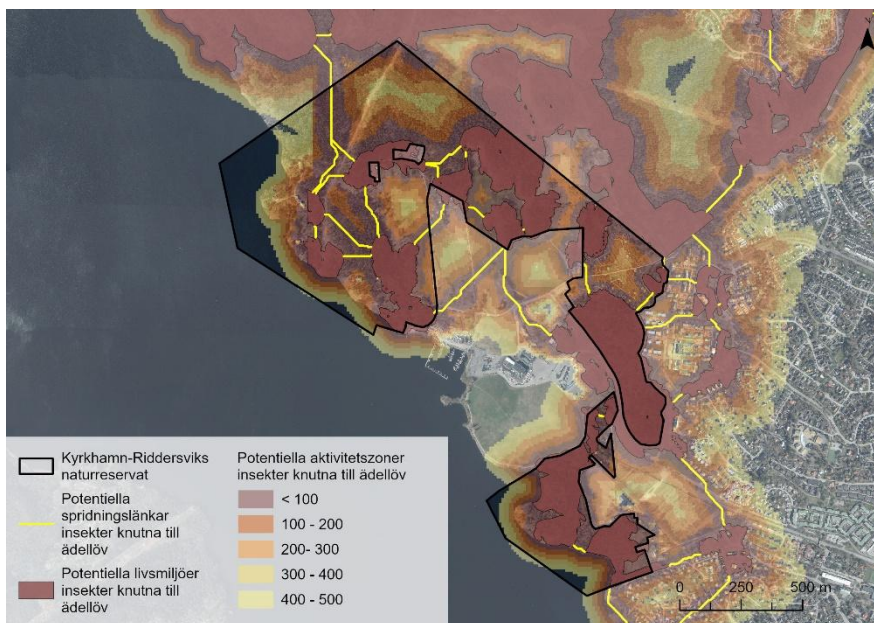
Figur 12. Kyrkhamn och Riddersvik utgör en viktig del i både den regionala och kommunala blågröna infrastrukturen.

De utbredda skogsmarkerna i norr är mycket värdefulla för barrskogslevande arter, till exempel barrskogsmesar, som kräver större sammanhängande skogsområden.

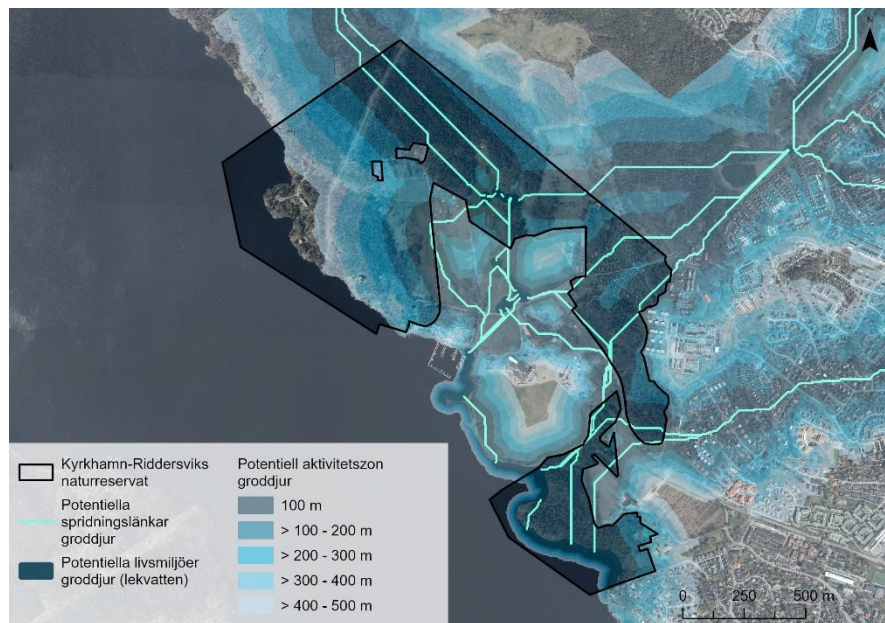
Figur 13. Stadens habitatnätverk för barrskogsmesar (Miljöförvaltningen Stockholms stad, 2023).

Ädellövmiljöerna i både Kyrkhamn och Riddersvik är livsmiljöer för vedlevande insekter och utgör viktiga delar av habitatnätverket som bedöms ha relativ god konnektivitet.

Figur 14. Stadens habitatnätverk för vedlevande insekter knutna till ädellöv (Miljöförvaltningen Stockholms stad, 2023).

Den långa kuststräckan längs Mälaren med en mycket stor andel naturstrand ger groddjur och en del andra våtmarksarter goda förutsättningar i området. Det finns också flera områden som kan fungera som sommar- eller övervintringsområden inom reservatets skogsområden.

Figur 15. Stadens habitatnätverk med livsmiljöer för groddjur (Miljöförvaltningen Stockholms stad, 2023).

Rekreativa värden

Reservatet är välbesökt året runt. Det är möjligt att ta sig till området med kollektivtrafik, bil, cykel eller till fots. Tillgången till kollektivtrafik utgörs av buss som stannar vid Lingonrisgränd i den mellersta delen av området och en hållplats vid Riddersvik. Inom reservatet finns även parkering för cykel och mindre bilparkeringar. En större parkeringsplats finns i närheten av Lövstabadet strax utanför reservatet. Promenad- och motionsstråken är mycket välanvända. I norr finns möjlighet att fortsätta in i Görvålns naturreservat och att följa Upplandsleden eller Mälardalsleden norrut. Reservatet används för orientering både för träningar och tävlingar

I Kyrkhamn finns ett stenbrott och flera äldre byggnader som berättar om områdets historia och det tidigare brukssamhället. I en av byggnaderna, Kyrkhamnstorpet, finns en naturskola som bedriver naturpedagogisk verksamhet. Två byggnader används som sommarcaféer – Kontorsvillan och Sommarstugan. I flera av de övriga byggnaderna (Marketenteriet, Kasernen, Folkskolan och Stenvillan) finns konstnärsateljéer och verkstäder ibland hålls öppna för allmänheten, till exempel på Kyrkhamnsdagen.

Området är tydligt kulturlandskap med spår från bronsåldern fram till 1900-talets början. Fornlämningar, äldre odlingsstrukturer, torp, Riddersviks herrgårdsmiljö och den engelska parken har en historisk kontinuitet och är ett värdefullt inslag i området. Resterna av ett brukssamhälle med kvarvarande bebyggelse berättar om områdets långa och varierade historia.

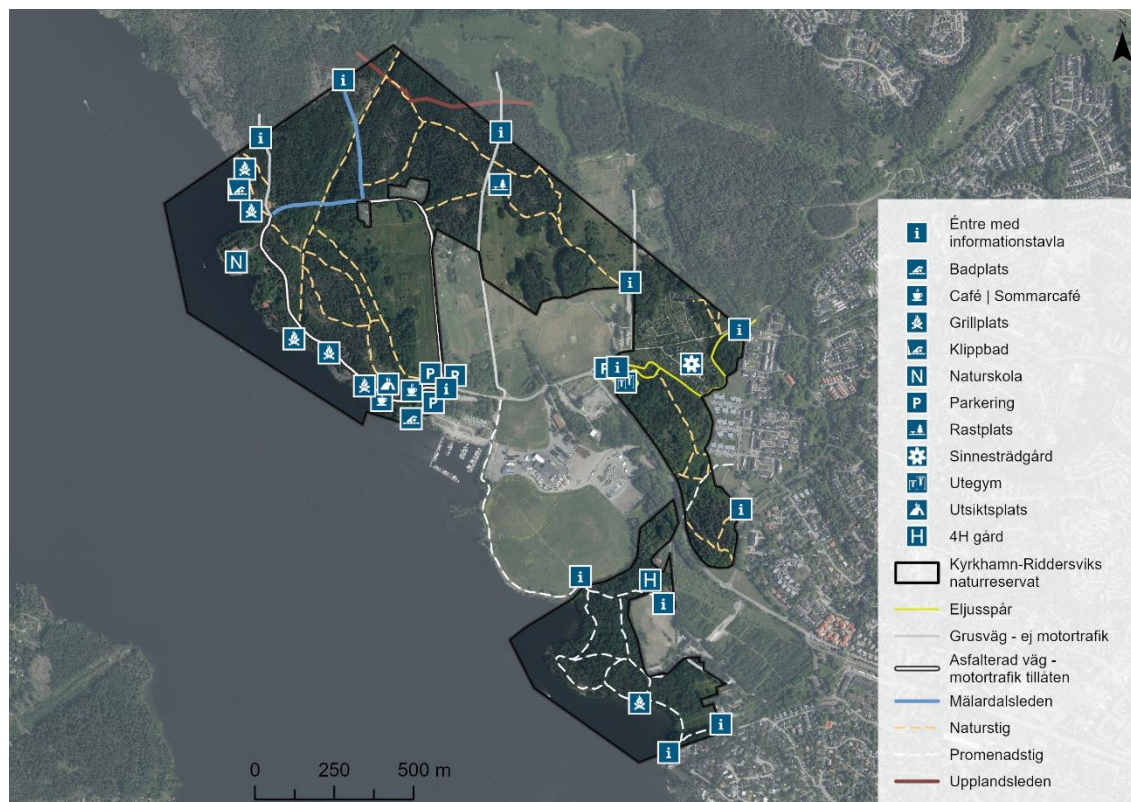
Längs Mälaren finns vida utsikter från klipporna och möjlighet till bad. På flera ställen finns också rastplatser och möjlighet att elda på anlagda grillplatser.

Lövstabadet ingår inte i naturreservatet men lockar besökare från ett större område. Badplatsen erbjuder stora gräsytor, sandstrand med gungor och beachvolleyboll. Här finns även bryggor, toalett och omklädningsrum. Sommartid har en mindre kiosk samt ett sommarcafé öppet i anslutning till badet.

I öster ligger ett stort koloniområde. Här finns möjlighet att ströva runt bland trädgårdarna och att besöka Sinnenas trädgård som ligger centralt i området.

Söder om deponierna i Lövsta ligger Riddersvik. Huvudbyggnaderna till Riddersviks gård ligger utanför reservatsgränsen, medan större delen av den ursprungliga gårdsmiljön ingår i reservatet. Här finns en 4H-gård, äldre herrgårdsbyggnader, ett stall och den engelska parken som har ett kulturhistoriskt värde. Ridverksamheten har möjlighet att nyttja området för ridturer längs de sträckor av väg och gångbanor som är markerade i Figur 17

Närområdet erbjuder även flertalet aktiviteter som golf och skytte, delvis inom reservatet.

Figur 16. Översikt över vägar och stigar, föreslagna entréer och befintliga och föreslagna målpunkter i Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat.

Figur 17. Översikt över stigar och vägar i och kring naturreservatet där ridning är tillåten.

Den variationsrika naturen och topografin, kulturmiljön. parkrummen och det vattennära läget bidrar till flera upplevelsevärden som:

- Orördhet och trolska naturmiljöer (påtaglig naturkänsla, frånvaro av andra människor, naturmystik)
- Skogskänsla (omslutande skog, naturliga ljud och dofter)
- Utblickar och öppna landskap (vida och långa vyer)
- Variationsrikedom och naturpedagogik (artrikedom, nåbar natur, möjlig upptäckarglädje)
- Kulturhistoria och levande landsbygd (synbara historiska avtryck)
- Aktivitet och utmaning (rörelse, sport)

Inom området finns alla de ovan nämnda upplevelsevärdena representerade på en eller flera platser. Stora delar av naturreservatet utgörs av skog med påtaglig skogskänsla. Här ges möjlighet att finna lugn och ro, tystnad, och att njuta av skogens alla intryck utan att påverkas av bebyggelse och bilvägar. Kyrkhamn finns också med i rapporten *Guide till tystnaden* - Stockholms stad, där rofyllda platser är utpekade.

Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat har en natur med hög variationsrikedom och den kuperade terrängen skapar branter och delvis vida vyer. För personer som söker ensamhet eller utmaningar i naturen finns ett nätverk av mindre stigar som går genom mer obruten och kuperad terräng. Den obanade terrängen kan också utnyttjas av scout- och orienteringsverksamheter.

Kyrkhamn-Riddersviks naturreservat är idag ett uppskattat rekreatiomsområde där besökare kan vandra, bada, uppleva natur- och kulturmiljöer och njuta av utsikten över Mälaren. Kombinationen av höga natur- och kulturvärden gör området unikt i staden.

Plandel – beskrivning av områdets skötsel

Övergripande mål för skötsel

Målbild

Det gamla odlingslandskapet med åkermark, rester av ängsmarker och hållmarkstorrängar, brynmiljöer och trädbärande biotoper hålls i hävd genom maskinell slåtter, lieslåtter och bete, samt naturvårdsskötsel med röjning och gallring av igenväxningsvegetation.

Det finns en stor sammanhängande naturskog som är livsmiljö för skogslevande fåglar och arter av kryptogamer och insekter knutna till gammal skog. Skogsbiotoper som inte är beroende av hävd utvecklas huvudsakligen genom att naturliga processer får fortgå. Vissa delar av skogsmarken utgörs av naturliga lövskogar med hög luftfuktighet och med ett stort inslag av död ved i olika dimensioner och stadier av nedbrytning. Det historiska skogslandskapet är väl bevarat och de strukturer, element samt arter som kräver hävd, solbelysning och återkommande störning finns i stor mängd. I glesa skogspartier sker förnygring av tall, ek och lind.

Kantzoner mellan naturtyperna är välutvecklade och präglas av en mångfald av buskar och träd med varierande ålder och storlek samt en örtrik flora som gynnar många insekter, såsom pollinatörer som solitärbin och fjärilar. Även fältskiktet i en gles och luckig skogsmark är örtrikt. Den engelska parken utgör en historisk parkmiljö som genom skötsel av träd- och fältskikt följer den ursprungliga parkidé som gestaltades i slutet av 1700-talet. Parken sköts och vårdas på så sätt att kulturhistoriska och ekologiska värden knutna till gammal lind, ek och tall samt torrbacksflora främjas.

Gamla solbelysta tallar och gamla mulmrika ekar och lindar ger goda förutsättningar för en rik vedinsektsfauna.

Bäckravinen med sina olika typer av delsträckor är ett öppet vattendrag där fluviala processer får verka. Det finns skuggiga partier som håller nere vattentemperaturen vilket gynnar många djur

i vattnet. Svämplan förekommer. Död ved i vattnet är också värdefullt för djur och naturliga hydromorfologiska processer och får ligga kvar.

Småvatten i form av dammar i golfbanan utgör biotoper för groddjur och vatteninsekter.

Fladdermöss har god tillgång till boplatser i hålträd och i gamla hus och strukturer (till exempel jordkällare) i kulturmiljön. Det finns födosöksområden för fladdermöss med insektsrika miljöer och det finns stråk i landskapet lämpliga för fladdermössens rörelser. Områden som i nuläget inte är belysta hålls mörka för en god ekologisk funktion för fladdermöss och andra nattlevande arter. Belysta områden har belysning som påverkar reservatets djurliv så lite som möjligt.

Mälarens stränder utgörs av en oexploaterad naturstrand fri från skräp och hårt slitage. Mälarens vattenmiljö – såväl i grunda som djupare områden – har god vattenkvalitet och utgör livsmiljö för fisk, fåglar, och bottenlevande organismer.

Reservatet erbjuder en variation av upplevelsevärden som tilltalar olika intressen och besökare från både Stockholms stad och Järfälla kommun. Det är möjligt att ta sig runt i naturreservatet även för personer som har svårt att gå i terrängen eller på kuperade naturstigar. Naturupplevelser, möjlighet att ströva i ett stort naturområde, kontakten med Mälarens vatten och stränder, och platser för naturpedagogik är viktiga kvaliteter i Kyrkhamn för välbefinnande, återhämtning och lärande.

Det är lätt att orientera sig i reservatet genom tydliga entréer med informationsskyltar och utmärkta stigar. Sitt-, rast- och grillplatser som finns på strategiskt utvalda platser erbjuder möjligheter till vila, social samvaro och utsikt.

Allmänna riktlinjer för skötsel

Generella riktlinjer för skog och trädbiotoper

Röjningar och gallringar av restaurerande karaktär som frihuggning av eka och hagmarksträd, är nödvändiga när skog med beteshistorik eller annan typ av hävd i utmarker och trädklädd betesmark ska återskapas. Restaureringshuggningar i homogena likåldriga bestånd i syfte att skapa en luckig och variationsrik skog behöver också göras inom några skötselområden i naturreservatet. Vid restaureringsarbete, naturvårdsgallring och frihuggning är det viktigt att expertis med lång erfarenhet av naturvård utför stämplingen, det vill säga anger vilka träd och buskar som ska fällas

respektive sparas. Vid frihuggning av träd (initial restaurerande åtgärd) ska träd som tidigare stått öppet frihuggas genom att konkurrerande träd avverkas, genom att sly röjs och täta buskage som skuggar stammen tas bort, glesas ut eller begränsas. Frihuggning behöver ofta göras i flera steg över flera år för att inte förändringen ska ske alltför snabbt. Hur snabbt frihuggningen bör göras beror på hur länge trädet har stått beskuggat. Samtidigt som de gamla träden gynnas ska också en naturlig föryngring säkras vilket innebär att slyröjning eller gallring inte får vara så omfattande att nya träd inte tillåts växa upp i skötselområdet.

Vid skogliga åtgärder ska regelmässigt följande värdefulla småbiotoper och element sparas utan att skadas:

- Gamla träd, grova träd, hålträd, träd med vedblottor, träd med savflöden
- Stående och liggande död ved, grova döda grenar i så stora längder som möjligt. Död ved ska dock inte läggas på ytor med fornlämningar eller möjliga fornlämningar
- Vitala träd som utgör betydelsefulla efterträdare till gamla träd, blommande/bärande träd med betydelse för pollinatörer och fåglar
- Skuggade branter, hållar och block med mossor
- Små gölar och vattensamlingar samt rinnande vatten. Avverkning i sumpskog, fuktdråg undviks
- Känslig flora och örtrikt fältskikt.

Undvika markskador, känsliga biotoper och utföra åtgärder vid rätt tidpunkt på året

Vid skogliga åtgärder ska markskador undvikas. För att inte fågellivet ska störas ska röjningsarbeten, skogsskötselåtgärder och trädvårdsåtgärder i regel inte utföras mellan 1 mars och 31 juli. Detta gäller inte avlägsnande av riskträd. Vinter när det finns tjäle i marken är en optimal tidpunkt.

Hantering av stormfälld skog, döda träd och frågor kring granbarkborre

Skogsvårdslagen gäller inte i naturreservat. I naturreservat får det finnas större mängder död ved per hektar än vad skogsvårdslagen anger. Om det uppstår stormfälld skog eller brandfält är utgångspunkten att fallna träd lämnas orörda eftersom stormfällning är en naturlig störningsregim som är viktig för skogsekologiska processer. Vindfällna som är farliga för människor och som finns i besöksfrekventa områden, ska sågas och lämnas i säkert läge eller föras till lämplig plats längre bort.

I skogen i Kyrkhamn finns i nuläget partier med granbarkborredödad gran som blivit torrträd och faller. Det kommer säkerligen att uppstå även i framtiden. Träd som dödats av granbarkborre ska få utgöra död ved som bryts ned i skogen såvida det inte gäller områden där direkt konflikt uppstår med reservatsbesökarnas framkomlighet i stråk som är viktiga för det rörliga friluftslivet.

Stigar och vandringsleder ska vara framkomliga. Träd som fallit eller riskerar att falla ned över befintliga stigar, stängsel, anläggningar eller kulturhistoriska lämningar kan fällas, kapas, och flyttas till lämplig plats inom skötselplanens område. Stockarna ska bevaras i hela sin längd eller i så stora delar som möjligt. Om fara kan undanröjas genom att värdefulla träd beskärs, ska träden inte avverkas.

Hantering av avverkade träd, buskar och sly

Huvudinriktningen är att avverkade träd och buskar lämnas kvar på lämpliga platser inom skötselområdet eller inom annat närliggande skötselområde, till exempel i skogsmarkerna eller hopsamlat i högar i solexponerade lägen. Det är också lämpligt med återbruk av trädstammar genom att tillverka sittplatser, utelekkonstruktioner m.m. av stammar från naturreservatet.

Rishögar lämnas såvida det ej stör framkomligheten för friluftslivet eller upptar alltför stor yta. Fältskikt med örtrik flora eller mark med fornlämningar undviks som upplagsplats för ris. Vid omfattande restaureringsgallringar kan så stora mängder avverkningsrester uppstå att en del behöver avlägsnas. Avverkningsrester som ska tas bort från området får inte ligga kvar utan övertäckning under vedinsekternas viktigaste flygtid i april-juli. Detta för att undvika att veden drar till sig insekter som lägger ägg i veden. När den sedan förs bort kan stora mängder larver dödas.

Skötsel av brynmiljöer och skogsbackar

Brynmiljöerna hålls öppna och solbelysta genom röjning av sly och plockhuggning så att större träd av ek, ask, lind, säl, asp, björk, fågelbär, hagtorn, spärrgreniga tallar och granar gynnas och blir en del av brynens och skogsbackarnas karaktär.

I övergången mellan skog och öppet landskap ska det skapas goda förutsättningar för artrika brynmiljöer med solbelyst död ved. Brynmiljöerna i skogsbackar i ett öppet landskap hålls öppna och solbelysta genom röjning av sly och plockhuggning. Större träd av ek, ask, lind, säl, asp, björk, fågelbär, tall och samtliga hålträd gynnas och är en del av områdets karaktär. Så kallade ljusträd, dvs

träd med spärrgrening krona som har fått utvecklas under ljusa förhållanden, gynnas.

Restaurering av tallskog

Det finns stora områden i Kyrkhamn med tidigare ljusöppna tallskogar som blivit slutna av uppväxande gran, tall och björk.

Skogsbestånd med äldre tall och tallöverståndare som står i ett tätt trädskikt kan restaureras genom naturvårdsgallring så att ett luckigt mosaikartat bestånd uppkommer. Detsamma gäller för u+nga tallbestånd där heterogeniteten behöver öka. En riktlinje är att en ljusöppen tallskog med karaktär av betad skog eller skog präglad av brand har omkring 300 stammar per hektar.

Vid behov kan markstörning utföras i sandig/grusig mark för att skapa substrat gynnsamma för boplatser för vildbin.

Skötsel av kulturlandskapet

Bevara den tidigare odlingsmarken öppen, till odlingsmarken angränsande äldre ädellövträd och skogsbryn som ramar in öppna landskapsutsnitt, gärna genom bete.

Fornlämningar och spår från tidigare verksamhet ska hållas fria från låg växtlighet död ved och nedfallna träd och grenar.

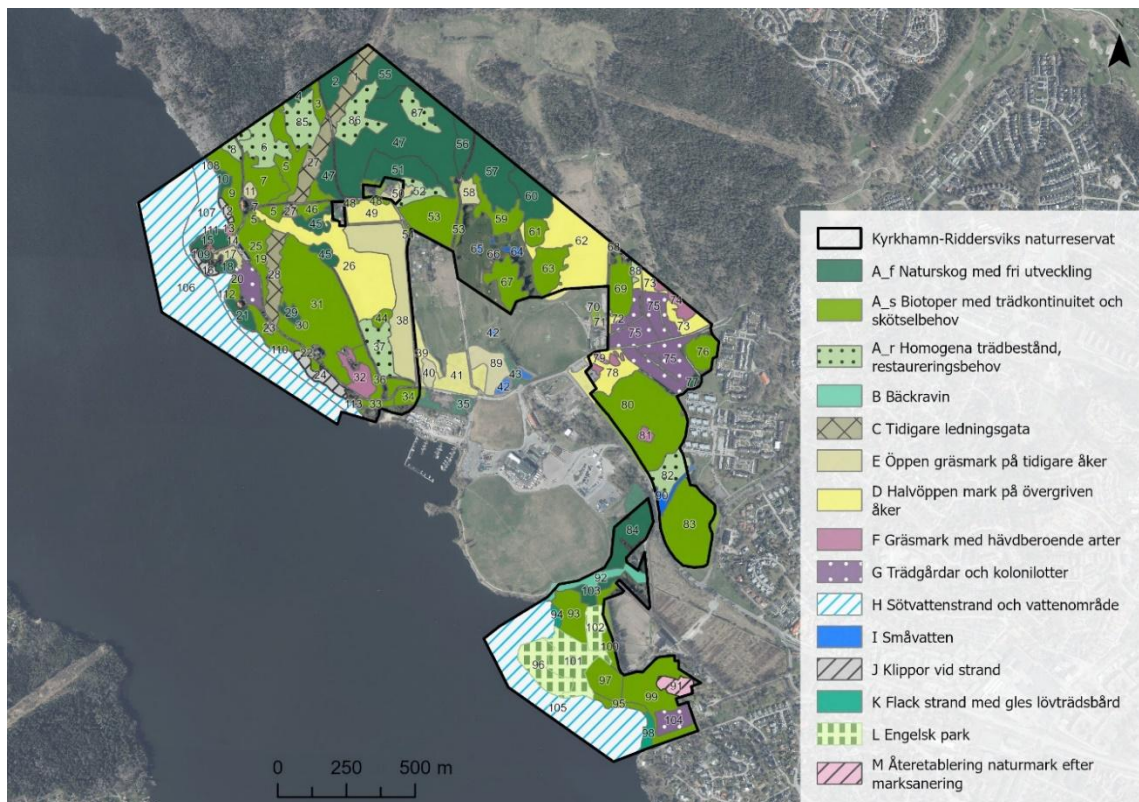
All bebyggelse med kulturhistoriskt värde ska underhållas med traditionella metoder och material. Byggnadsdelar som behöver bytas ska ersättas med likvärdiga vad gäller utformning, ytskikt och material. Använd byggnaderna för ändamål som är förenliga med deras kulturhistoriska värde och ursprungliga funktioner.

Skötseltyper och skötselobjekt

Reservatet har delats in i 15 olika skötseltyper (Figur 18, Bilaga A). Varje skötseltyp har fått både ett namn och en bokstavsbezeichnung. Skötseltyperna beskrivs översiktligt i Tabell 2 nedan. Varje skötseltyp utgörs av en eller flera objekt med liknande biotoptyper som har liknande skötselbehov. Skötselplanen omfattar 113 objekt som är numrerade på skötselplanskartan. Nio av dessa objekt ligger helt utanför naturreservatet och några skötselobjektet sträcker sig delvis utanför reservatsgränsen.

I reservatet finns områden som inte sköts av reservatsförvaltaren (Figur 19). Fastighetskontoret ansvarar för skötsel och underhåll av byggnader, anläggningar och växtlighet inom i kartan utpekade

områden. Fällning av träd över 80 år ansvarar stadsdelsförvaltningen för. Idrottsförvaltningen ansvarar för skötsel och underhåll av elljusspåret och utegym. Golfbanan sköts av klubben Hässelby Golfstar. Klubbhuset vid skjutbanan och närområdet sköts av Bromma jaktskytteklubb. Klubben sköter också deras jaktstig. Skötsel av flera områden närmast 4H gården i Riddersvik regleras genom exploateringskontorets arrendeavtal. Skötsel av reservatets två koloniområden regleras genom arrendeavtal.

Figur 18. Översikt skötseltyper och numrerade skötselobjekt

Figur 19. I reservatet finns områden som inte sköts av reservatsförvaltaren.

Tabell 2. Översikt över skötseltyper med kort beskrivning.

Skötsel- typ	Kort beskrivning av skötseltyp	Yta (ha)	Objekt
A_f	Naturskog (eller skog som inom några decennier blir naturskog) med fri utveckling. För vissa objekt ingår punktinsatser (exempelvis frihuggning av enskilda träd eller fornlämning) Objekten utgörs av barrnaturskogar, slutna lövskogar, slutna triviallövskog med hög luftfuktighet i anslutning till en bäckkravin, hållmarkstallskogar, liksom några hållmarker. Några objekt utgörs av 50-åriga slutna lövskogar som uppstått på övergiven åkermark där successionen har gått ganska långt. I Riddersvik utgörs objektet av en slutna triviallövskog i anslutning till en bäckkravin. Biotoper som inte hotas av igenväxning.	20,4	2, 4, 10, 15, 18, 21, 29, 30, 35, 43, 45, 47, 51, 55, 56, 57, 60, 77, 84, 103, 108, 109
A_r	Homogena trädbestånd med restaureringsbehov. Skog uppkommen efter omfattande avverkning, likåldrig skog, skog med lämnade fröträd eller homogena trädbestånd uppkomna av igenväxning av åker. Initiala åtgärder behövs för att påskynda att skogen får mer variation.	8,7	6, 8, 37, 52, 82, 85, 86, 87, 88
A_s	Biotoper med trädkontinuitet (tallskogar, ekmiljöer, blandskogar) som har högst bevarandevärden när de är glesa eller luckiga och solbelysta och där frånvaro av störning (brand, storm, skogsbete, småskalig plockhuggning) gjort att skogen blivit tätare. Återkommande skötselåtgärder behövs för att bibehålla en gles eller luckig skog med solexponering. Det krävs ibland initialt mer omfattande åtgärder såsom frihuggning av grova tallar och ädellövträd.	39,6	3, 5, 7, 9, 20, 22, 25, 31, 33, 34, 36, 44, 46, 48, 53, 54, 59, 61, 63, 67, 68, 69, 70, 76, 80, 83, 93, 95, 97, 99, 100
B	Bäckkravin i bäck med i stora delar naturligt skapad fåra. Bäckfåran rensas regelbundet från skräp. Befintligt metallstängsel tas bort. De träd som på grund av erosion riskerar att skada 4H-gårdens byggnader besiktigas och beskärs (eller vid behov fälls).	0,9	92
C	Tidigare ledningsgata. Biotop som kräver återkommande skötsel för att bibehålla värden som är knutna till örtrikt fältskikt, solbelysta hållar och brynlik miljö med uppväxande lövträd som återkommande hålls efter.	4,1	1, 23, 27, 28
D	Halvöppen mark på övergiven åker. Successionsstadium med mosaik av gräsmark med blommor, blommande buskar/buske och fläckvis med uppväxta lövträd på övergiven åker. Sköts med slåtter eller bete.	11,7	26, 39, 41, 62, 72, 73, 78,
E	Öppen gräsmark på tidigare åker. Sköts med slåtter eller bete.	5	11, 14, 17, 38, 40, 49, 50, 58, 71, 89

Skötsel- typ	Kort beskrivning av skötseltyp	Yta (ha)	Objekt
F	Öppen eller halvöppen mark med hävdberoende arter och ofta med en historik som ängs- eller betesmark. Sköts med slåtter och ev bete.	1,8	13, 32, 66, 74, 79, 81
G	Trädgårdar och kolonilotter. Trädgårdsskötsel som gynnar den biologiska mångfalden. Ingen odling av invasiva främmande arter.	5,9	19, 75, 104
H	Sötvattenstrand och vattenområde i Mälaren. Naturliga stränder, hård- och mjukbottnar samt sötvattenmiljön bevaras så att artrikedomen får förutsättningar att öka. I den löpande skötseln ingår att bevaka att dessa är fria från skräp.	22,4	105, 106, 107, 110
I	Småvatten och anslutande bäck/dike. Skuggande vegetation vid dammar hålls efter, liksom igenväxningsvegetation som vass och kavedun. Vatten kan fyllas på vid behov.	0,5	42, 64, 65, 90, 91
J	Klippor och strand. Om täckning av träd och buskar ökar ska röjning göras. Strand och klippor hålls fria från skräp.	1	12, 16, 24
K	Flacka stränder med gles lövträdsbård. Strandnära lövskog som domineras av al, med inslag av tall och ek. Sikt mot Mälaren. Initiala åtgärder kan vara att gallra ut sly och ungräd av lövträd för att öka ljusinsläpp och öka sikten till vattnet. Löpande skötsel omfattar att upprätthålla ljusinsläppet genom återkommande slyröjningar.	0,5	94, 98
L	Engelsk park vid Mälaren med gammal och gles tallskog på Tempeludden, skogsmark med gamla lindar och lärkträd samt Stjärnparken med i rader planterade lindar. Initial skötsel omfattar slyröjningar med syftet att öppna upp de igenväxta skogsmiljöerna. Därefter hålls sly efter genom återkommande slyröjningar. Skötsel av torräng och fältskikt med smalbladiga gräs och örter. Bruksgräsmatta runt paviljong.	4,4	96, 101, 102
M	Återetablering av naturmark efter marksanering inom område som utgjorts av kulle med utfylld mark.	0,6	91

Naturskog med fri utveckling - A_f

Beskrivning

Objekten som förts till skötseltypen utgörs i de allra flesta fall av gamla skogar med lång skoglig kontinuitet och karaktär av naturskog. De utgörs av biotyper där det är lämpligt med fri utveckling eller fri utveckling med punktinsatser (exempelvis frihuggning av enstaka ljusberoende äldre träd eller kring fornlämning).

Den norra och den västra delen av skötselplaneområdet utgörs av sammanhängande skog och utgör en del av kilen i den regionala gröna infrastrukturen. Flertalet av skogsområdena ligger inom det sammanhängande skogsbältet och har sådana strukturer, processer och sådant artinnehåll att de uppfyller kriterier för att klassas som Natura 2000-naturtypen västlig taiga eller är i närheten av att klassas som sådan. Barrskogar, lövblandade barrskogar, hållmarkstallskogar och några hållmarker utgör också objekt. Några strandskogar med åldersvariation, gamla träd och död ved har också förts till skötseltypen.

Några objekt utgörs av 50-åriga slutna lövskogar som uppstått på övergiven åkermark. Där har trädbestånden börjar åldras och bilda död ved och grova träd och det lämpligaste är att lämna skogen för fri utveckling eftersom igenväxningen av öppen mark nått så långt.

I Riddersvik finns en sluten triviallövskog med al, asp, björk, ask, lönn och poppel i anslutning till en bäckravin. Där finns partier med grova lågor och högstubbar. Marken är småkuperad. I fältskiktet finns på våren områden där blåsippa är utbredd. Stinksyska och kirskaal är vanliga arter i fältskiktet.

Inom objekt 47 finns en fornlämning som kräver särskild hänsyn vid skötsel.

Målbild

Äldre eller gammal flerskiktad barrskog, hållmarkstallskog, lövblandad barrskog, lövskog med hög luftfuktighet med ett stort inslag av död ved som är eller utvecklas till naturskog/kontinuitetsskog. Skogarna är variationsrika, flerskiktade och olikåldriga med överståndare av gamla träd och allmänt med död ved spritt i biotopen. Det finns gott om torrakor, högstubbar, lågor och hålträd som gynnar insektsfaunan, vedsvamparna, fågellivet och fladdermusfaunan. Marken har ett naturligt fält- och bottenskikt inklusive marklevande svampar. De bäckar och fuktstråk som finns har naturlig hydrologi.

Ekologiska värdeelement

- Gamla träd
- Grova träd
- Högstubbar och lågor
- Beskuggad lodyta med mossor
- Höllar

Rekreativa element

- Utsiktspunkter
- Plats för naturlek
- Plats för skogskänsla
- Vandringsstigar
- Vårflora med blåsippor

Kulturrehistoriska värdebärande element

- Fornlämningar och övriga historiska lämningar

Målarter

- Fladdermöss: mustasch-/taigafladdermus och brunlångöra.
- Fåglar: duvhök, spillkråka, mindre hackspett, entita, grönsångare, talltita, tofsmes
- Skalbagg: åttafläckig praktbagge, aspvedgnagare, myskbock
- Svamp: tallticka
- Kärlväxt: Blåsippa

Bevarandemål

- Bevara barnaturskog eller slutet lövskog och förstärka dess ekologiska funktion. Biotopen ska utgöras av gammal skog med kontinuerligt tillskapande av gamla träd, död ved och naturlig förnygring. (Objekt 47, 51, 56, 57, 60).
- Bevara beskuggad lodyta med mossor. (Objekt 30).
- Bevara varierad och luckig skog med gamla träd. (Objekt: 10, 15, 29).
- Bevara hållmarkstallskog och förstärka dess ekologiska funktion. Gamla tallar, torrakor, solbelysta substrat ska utvecklas kontinuerligt. (Objekt 2, 21).
- Bevara solbelyst hållmark. (Objekt 4, 29).
- Utveckla igenväxningssuccession till lövrik skog med stort innehåll av död ved och åldrande träd. (Objekt 18, 35, 43, 45, 55, 77, 84).
- Bevara fornlämning L2017:8664 (Objekt 47)

Skötselåtgärder

- Skog för fri utveckling / egen dynamik. (Objekt 2, 10, 18, 21, 30, 35, 45, 55, 56, 57, 77).
- Skog för fri utveckling och möjligen med punktinsatser. (Objekt 15, 43, 47, 51, 60, 84).
- Öppna hållmarker kräver vanligen inte någon skötsel. Om träd och buskar ökar ska röjning utföras. Enstaka träd och buskar hör dock hemma i biotopen. (Objekt 4, 29).
- Bevara sluten lövskog och förstärka dess ekologiska funktion. Biotopen ska utgöras av gammal skog med kontinuerligt tillskapande av gamla träd, död ved och naturlig föryngring. (Objekt: 103).

Objekt med behov av punktinsatser

- Objekt 15: utgörs av blandskog i anslutning till hus och strand. Här växer gammal grov tall, hagmarksgran, ung alm, grov klibbal, medelålders knäckepil, asp och björk samt lågväxt aspsly. Skogen är gles förutom de täta strandsnåren. Återkommande punktinsatser är att kontrollera att gamla ljusberoende träd inte beskuggas samt vid behov gallra fram siktluckor till vattnet i strandnära skogen.
- Objekt 43: utgörs av lövskogsduke invid småvatten. Här är lämpliga punktinsatser att skapa veddepåer, tillskapa död ved genom ringbarkning och katning samt anlägga övervintringshabitat för groddjur.
- Objekt 47, 51: utgörs av gammal barrblandskog. Det finns högresta tallöverståndare i åldersspannet 150–200 år. Skogen har blivit tätare av inväxt av gran. Ekologisk funktion för ljusberoende arter ökar om gallring eller frihuggning utförs runt ett urval av tallöverståndarna. Det är också möjligt att låta skogen bli mer sluten så att barrnatureskogens arter knutna till sluten skog gynnas.
- Objekt 60: utgörs av en varierad skog i kuperad terräng där gran dominerar i de lägre partierna och ek växer i de högre partierna. En grov och vidkronig ek finns i det östra brynet. I buskskiktet finns bland annat hassel. Initiala skötselåtgärder av restaurerande karaktär är frihuggning av hagmarksträd och träd som tidigare haft mer ljusöppna förhållanden runt den vidkroniga eken.
- Objekt 84: utgörs av lövskog kring Kvarnstugan mellan Lövstavägen och bäckravinen i Riddersvik. Skogen utgörs dels av igenväxningsskog på tidigare avröjd mark kopplat till sopstationen, dels av lövskog med längre kontinuitet. Initiala skötselåtgärder av restaurerande karaktär utgörs av att demontera metallstängsel som troligen satts upp som gräns mot

sopstationsområdet. Kanadensiskt gullris i anslutning till Lövestavägen behöver bekämpas. Området är bitvis tätt av sly och uppväxande träd. Det är lämpligt att gallra uppväxande träd så att vidkroniga stora lövträd kan utvecklas. Ringbarkning och veteraniseringsåtgärder som katning kan utföras för att skapa mer död ved.

Tidpunkt: sensommar, höst, vinter

Biotoper med trädkontinuitet och skötselbehov - A_s

Beskrivning

Objekten som förts till skötseltypen utgörs i de allra flesta fall av biotoper med lång trädkontinuitet där de gamla träden av ek eller tall, ofta med vidväxta kronor, utvecklats under ljusöppna förhållanden. Arter knutna till biotopen gynnas av ljusöppna förhållanden. Utan störning av vegetationen växer biotopen igen, ofta med gran, asp, björk eller andra trädslag. Tidigare öppna bryn blir täta av slutna buskage och lövslå.

Flera av objekten utgörs av skogsbackar i öppen mark. Många av biotoperna har en historik med skogsbete. Småskalig plockhuggning kan också ha förekommit. Ofta finns inslag av blommande buskar eller träd som hagtorn, rönn, oxel, sälk och ofta bildar områdena bryn mot öppen mark. Fältskiktet är mestadels örtrikt med smalbladiga gräs. En del av objekten är fortfarande glesa, eller luckiga och ljusöppna skogar, medan andra har blivit täta på grund av igenväxning.

I Kyrkhamn finns 9 objekt där inslaget av ekar är karaktäristiskt för biotopen, 7 objekt med tallskog och 4 objekt med barr- eller blandskog. Några av objekten innehåller gamla träd med större hålbildningar. Objekt 7 utgörs av skogsbestånd som tidigare varit gles och troligen betad skog som nu är tät av uppväxande tall och gran som självgallrar och har gamla tallöverståndare på 150-200 år. Objekt 3 utgörs av skogsbrukat skogsbestånd med tätt skikt av uppväxande träd och inslag av tallöverståndare.

I Riddersvik utgör Objekt 93 en sluten gammal flerskiktad blandskog med tall, ek, lind, lönn, sälk, asp, björk och hassel. I vissa delar utgörs skogen helt och hållet av tall. Det är allmänt med tallöverståndare över 200 år men det dominerande trädskiktet av tall utgörs av träd kring 100 år. Området är under igenväxning av främst lönn, men även ek, sälk, asp och björk. Tallföryngring saknas. Fältskiktet är gräsdominerat. Det finns enstaka jätteekar och lindar.

Objekt 97 utgörs av en lundartad blandskog med äldre tallar och efterträdare samt krattekar, klenare hasselbuketter och enstaka unga lindar. Även björk och enstaka lärkträd finns. Fältskikt med lundgröe och blåsippra. Området befinner sig under igenväxning av lövsly, främst av triviallöf, men även sly och yngre träd av lind.

Objekt 95 utgörs av skog med äldre tall som i dagsläget är relativt igenväxt. Vid stranden finns gles skog med äldre tallar och grillplats med stockar av tall att sitta på.

Objekt 100 utgörs av en smal remsa mellan hästhagen och Stjärnparken. Trädskiktet domineras av ek och tall, men även asp och lönn bildar bryn mot hästhagen. Buskskiktet är relativt tätt bevuxet med sly.

Objekt 99 utgörs av en lundartad ekmiljö norr och nordväst om Riddersviks gård. Här finns ett flertal fina gamla ekar varav flera har håligheter med mulm, samt en del efterträdare. Även enstaka almar, grova tallar samt högresta hasselbuketter. Lågor av ädellövträd förekommer allmänt, främst i partiet med många grova ekar. En stående död ek finns och levande ek med död ved. Stor åldersspridning men problem med föryngring av ek och tall. Söder om trädgården finns ett nordvänt bryn med äldre ekar, lönn och enstaka lind och asp. I denna del har sly röjts regelbundet.

Inom objekt 25, 34, 63, 80 och 97 finns fornlämningar och kulturhistoriska lämningar som kräver särskild hänsyn vid åtgärder. Se rubrik ”skötsel av fornlämningar”

Målbild

Det historiska landskapet är väl bevarat. Strukturer, element och de arter som kräver hävd, ljusexponering och återkommande störning finns i stor mängd. Landskapet karaktäriseras av glesa skogar med vidkroniga träd, trädklädda betesmarker, betade skogsbackar i åkrarna och ljusöppna bryn med blommande träd och buskar mellan skog och öppen mark. I de glesa skogarna sker föryngring av tall och ek. I kantzoner och i gles och luckig skog är fältskiktet örtrikt. Substrat och blomrikedom gynnar många insekter, däribland pollinatörer.

Den mest eftertraktade målbilden är att låta en stor del av hävden utföras av betande djur. Är detta inte möjligt behöver de strukturer, element och processer som betesdjuren skapar så långt som möjligt ersättas av återkommande slyröjning, naturvårdsgallring och i vissa gläntor och bryn även slåtter.

Objekt 93 består av luckig varierad skog där gamla tallar står ljusöppet med inslag av ek och hassel. Skogen liknar tallmiljön vid

Tempeludden (objekt 96). Tall föryngrar sig i området och död ved förekommer både i stående och liggande form. Det finns visuell kontakt med Lövstafjärden och vattenspegeln syns mellan tallstammarna.

Objekt 95 och 97 består av en gles tallskog och liknar tallmiljön vid Tempeludden (objekt 96). Skogen är gles med solbelysta tallar och det finns föryngring av tall och död ved av tall, men även föryngring av ek och lind. Objekt 95 innehåller även strandskog som domineras av al, med visst inslag av tall och ek och det finns sikt mot Mälaren.

Objekt 99 består av en luckig och gles ädellövskog med solbelysta solitära grova ekar. Det finns föryngring av ek. Inslaget av död ved är stort, både i form av liggande och stående död ved. Grov hassel finns i buskskiktet, och i hasselbuketterna bildas kontinuerlig döda stammar.

Objekt 100 utgörs av en öppen skogsmiljö som bildar bryn mot hagmarken. Det finns inslag av gamla träd. Åldersspridningen är god hos ek, lind och tall och dessa trädslag föryngras.

Ekologiska värdeelement

- Vidkroniga grova träd såsom spärrgreniga ekar, stora sälgar och tallar med grova grenar
- Solbelysta hållar, sandblottor, solbelyst död ved
- Gläntor och luckor
- Gamla hasselbuketter
- Blommande buskar och träd
- Örtrik flora

Kultuhistoriska värdebärande element

- Äldre ädellövträd som kantar öppna landskapsutsnitt
- Förekomsten av rester och spår från byggnader, jordkällare och stenbrott
- Fornlämningar och övriga historiska lämningar

Rekreativa element

- Plats för naturobservationer
- Plats med vattenkontakt
- Plats med utsikt över Mälaren
- Vandringsstigar

Målarter

- Fladdermöss: nordfladdermus, trollpipistrell- och dvärgpipistrell

- Vedinsekter på ek eller knutna till ek: skeppsvarvsfluga, hålskenknäppare, gul gaddbagge, gulbent kamklobagge, matt blombagge, lindvedvivel, barkbaggen, brokig barksvartbagge, plattad lövvedborre, hålträdisklokrypare
- Vedinsekter på tall: furuvedvivel
- Vedinsekter på klen lövved: gul gaddbagge och skulderfläckad gaddbagge.
- Svampar knutna till tall: tallticka, blomkålssvamp
- Svampar knutna till ek: tårticka
- Insekter knutna till tall: reliktböck, åttafläckig praktbagge
- Sandlevande insekter: svartpälsbi, bivarg, hjärtvägstekel och korsriddarstekel
- Blombesökande insekter: blåklockshumla och blåklocksbi, hartsbi och vialsandbi, vialgökbi
- Kärlväxt: Vippärt

Bevarandemål

- Bevara varierad, luckig, mestadels ljusöppen ekdominerad skog med ängsartade gläntor. Gamla träd samt torrakor och lågor ska kontinuerligt tillskapas. Fältskiktet ska domineras av örter och gräs, lundartade partier får förekomma. Bevarandevärden är ofta knutna till beteshistorik eller ibland slåtter i löväng. (Objekt: 20, 22, 33, 36, 53, 54, 59, 67, 68, 69, 70, 76, 80). Objekt 33 utgör gamla ekar som ligger vid Lövstabadet i parkartad miljö. (Objekt 54 är en småbiotop vid vägrenen med några buskar och träd och hävdflora.
- Bevara varierad, luckig, ljusöppen blandskog eller tallskog. Gamla träd av tallar eller ekar (ofta klena senvuxna) eller av andra trädslag samt torrakor och lågor ska kontinuerligt tillskapas. Fältskiktet ska domineras av örter och smalbladiga gräs. Bevarandevärden är ofta knutna till beteshistorik. (Objekt: 9, 25, 31, 34, 61, 63, 83).
- Återskapa och bevara gles, luckig skog eller trädklädd biotop med solbelysta gamla tallar eller ekar och föryngring av de ljusberoende trädslagen. I fältskiktet ska örter och gräs dominera. (Objekt: 5, 7, 44, 46, 48, 93, 95, 97, 99, 100). Objekt 7 utgörs av tidigare gles och troligen betad skog med gamla tallöverståndare där skogen nu är tät av uppväxande tall och gran som självgallrar. Objekt 5 och 46 utgörs av lövskog – delvis med vidkroniga ekar – där biotopen är igenväxt med gran. Objekt 44 utgörs av tidigare åkerholme med ett äldre/gammalt trädsikt av lövträd bestående av ek, björk, asp och rönn samt en apel som växt igen.
- Omvandla brukade skogar med tätt trädsikt av uppväxande träd och inslag av överståndare till luckiga och varierade barrskogar. (Objekt 3 utgörs av tallskog där större virkesuttag gjorts för ett

antal decennier sedan. Fröträd står kvar och skogen har blivit tät av uppväxande tall, björk, asp och gran.)

- Bevara forn- och kulturlämningar (Objekt 25, 34, 63, 80 och 97)

Initiala skötselåtgärder av restaurerande karaktär

- Frihuggning av hagmarksträd och ljuskrävande träd som tidigare haft mer ljusöppna förhållanden. (Objekt: 5, 20, 44, 93, 95, 97, 99, 100).
- Frihuggning av grova gamla ekar. (Objekt: 22, 36, 46, 48, 80).
- Luckhuggning och naturvårdsgallring för att skapa heterogenitet i täta bestånd. (Objekt: 7, 3).
- Tillskapa död ved genom katning eller ringbarkning
- Friställning av gamla tallar och försiktig borttagning av sly kring de andra äldre träden. Spara den mesta hasseln och ung lind (Objekt 97).
- Gallring av yngre al för att öka ljusinsläppet och öka sikten till vattnet. (Objekt 95) (Är utfört kring grillplatsen som anlagts).
- Objekt 93: Slyröjning av triviallöv och lönn i hela skötselområdet förutom områdets södra del som utgör en rumslig fond till den öppna gräsytan – här sparas buskskikt. Friställning av de äldre tallarna samt de äldre ekarna och lindarna. Hasselknippen och ekar sparas. Torrträd av tall och eventuella tallågor lämnas. Fältskiktet i tallskogen sköts där det är möjligt med slätter med trimmer eller tvåhjulig slätterbalk en gång per säsong i mitten av augusti. I mitten av området ligger platsen för en byggd parkdel med en träbänk och där utgör skötseln bruksgräsmatta. Siktlinjer till Mälaren ska skapas.

Tidpunkt: sensommar, höst, vinter.

Löpande skötselåtgärder

Skötseln handlar om att kontinuerligt röja bort sly runt grova ekar och andra hagmarksträd, vid behov begränsa buskage som breder ut sig för mycket samt i de objekt där det finns gläntor med ängsvegetation bevara dessa genom sen slätter på små ytor.

- Skogsbackar, skogsområden och bryn med skogsbeteshistorik eller dylik markhistorik, sköts med bete eller genom att ca vartannat år gå in med röjsåg, och röja igenväxningsvegetation. Buskar, buskage, små trädgrupper som ska finnas kvar över tid men inte bre ut sig sköts genom att glesa ut stammar i kanterna och bland uppväxande träd ta det grövsta av uppväxande stammar. Luckor och gläntor röjs och hålls öppna. Spärrgreniga träd ska stå friställda och solbelysta. (Objekt: 5, 9, 20, 22, 33, 34, 36, 44, 46, 48, 54, 59, 61, 63, 67, 68, 70, 80, 83.) Frekvens: Ca vartannat år. Tidpunkt: Sensommar, höst, vinter

- Selektiv underröjning i skikt med tät vegetation av trädförnygring utförs så att en mosaikartad struktur i undervegetationen uppstår. (Objekt: 3, 5, 7, 9, 31, 34, 53, 59, 61, 63, 67, 69, 76, 80, 83). Frekvens: Vartannat till vart femte år. Tidpunkt: Sensommar, höst, vinter
- Betesdrift är för de allra flesta objekten i skötseltyp A_s en optimal skötselmetod som helt eller delvis kan ersätta ovanstående skötselåtgärder som löpande skötsel. Frekvens: varje till vartannat år om bete är möjligt.
- Störning av vegetationen i syfte att skapa markblottor, sandhak och dylikt. (Objekt: 9, 22). Frekvens: Vartannat till vart femte år. Tidpunkt: Sensommar, höst, vinter.
- Objekt 93: Fältskiktet i tallskogen sköts där det är möjligt med slätter med trimmer eller tvåhjulig slätterbalk en gång per säsong. I mitten av området ligger platsen för en byggd parkdel med bänk. Det området anges i Nivås skötselplan för bruksgräsmatta. Underhåll av siktlinjer till Mälaren.
- Objekt 95, 97: Återkommande slyröjningar av triviallöv och lönn en gång per säsong eller vartannat år. Ung ek, lind och hassel undantas slyröjning. Död ved lämnas, både liggande och stående. Trimning av fältskiktet i ädellöv-, tall- och blandbestånd utförs med trimmer och/eller röjsåg eller tvåhjulig slätterbalk en gång per säsong. Allt organiskt material ihopsamlas och bortforslas.
- Objekt 100: Gallring av förvuxen sly och slyröjning en gång per säsong. Marken slås med trimmer en gång varje år för att gynna flora och hålla slänten fri från uppslag av alm och lönn. Tidpunkt: Juli-augusti.

Homogena trädbestånd, restaureringsbehov - A_r

Beskrivning

De objekt som förts till skötseltypen utgörs av skogar som är påtagligt påverkade av tidigare skogsavverkning eller utgör succession vid igenväxning av åker. Det är områden som utgörs av ung homogen skog som inte har kvaliteter för att klassas som naturvärdesobjekt, (objekt 85, 86, 87, 9, 88) samt några områden som är ung tät skog med äldre tallar som lämnade fröträd (objekt 8 och 6). Särskilt i objekt 8 är mängden av 150–200-åriga tallar stor. Några områden utgörs av ung till medelålders likåldrig lövskog på tidigare åker (objekt 37, 52, 82). Objekt 82 innehåller också en uträtad bäck och här är det lämpligt att tillskapa en damm, se skötseltyp I.

Målbild

Skogsbestånd med ung till medelålders barrskog med ett skikt av kvarlämnade fröträd har genom naturvårdsgallring snabbt blivit luckig barrskog och börjat få naturskogsstrukturer. De äldre tallarna står solbelyst och i luckorna finns naturlig tallföryngring. På sikt bildas grov död ved och i fläckvis lämnade täta områden sker självgallring. Mängden död ved har ökat genom att träd katats och ringbarkats. Liknande gäller för unga tallbestånd med få eller inga tallöverståndare. Den döda veden och de solbelysta tallarna utgör livsmiljö för vedlevande skalbaggar. De likåldriga och täta lövskogarna på övergiven åkermark har fått åldras och bilda död ved vilket gynnar bland annat hackspettar. I område 82 har en ny damm tillskapats och fuktig lövskog har uppstått runt dammen.

Ekologiska värdeelement

- När restaureringen är uppnådd är det samma typer av element som i skötseltyp A_f.

Rekreativa värdeelement

- När restaureringen är uppnådd kommer platser med skogskänsla vara ett rekreativt element.

Målarter

- När restaureringen är uppnådd är det samma typer av arter som i skötseltyp A_f.

Bevarandemål

- Omvandla homogena medelålders bestånd till luckig och varierad barrskog med gott om död ved av tall och lövträd. (Objekt 85, 88). Tidshorisont: Redan inom några år efter inledande restaureringsåtgärder har en mer varierad trädstruktur, mängden solbelysta äldre tallar och innehållet av död ved markant ökat.
- Omvandla brukade skogar med tätt trädskikt av uppväxande träd och inslag av överståndare av tall till luckiga och varierade tallskogar med allmänt med död ved av tall och lövträd. (Objekt 6, 8, 86, 87). Tidshorisont: Redan inom några år efter inledande restaureringsåtgärder har en mer varierad trädstruktur och innehållet av död ved markant ökat. Efter ungefär 100 år efter inledande restaureringsåtgärd och efterföljande löpande skötsel är det möjligt att ha en naturskogslik tallbiotop.
- Utveckla lövrik skog med stort innehåll av död ved och åldrande träd (Objekt 37, 52, 82). Tidshorisont: Redan inom några år efter inledande restaureringsåtgärder har en mer varierad trädstruktur

och innehållet av död ved markant ökat. Efter ungefär 25 år efter inledande restaureringsåtgärd och efterföljande löpande skötsel är det möjligt att ha en naturskogslik lövbiotop.

- Åtgärderna medför att livsmiljö för fåglar, vedlevande skalbaggar m.fl. arter knutna till äldre och varierad tallskog och lövskog ökar.

Om restaureringsåtgärderna inte kan prioriteras är det också möjligt att lämna bestånden för fri utveckling så att det blir en naturlig successionsprocess mot äldre skog. Tidshorisonten för att skapa skogar med naturskogsstruktur tar då längre tid. Det kan röra sig om femtio till hundratal år.

Initiala skötselåtgärder av restaurerande karaktär

- Luckhuggning och naturvårdsgallring för att skapa heterogenitet i homogena medelålders bestånd. (Objekt 6, 8, 37, 52, 82, 85, 86, 87, 88). För tallskog, se skötselråd i avsnittet restaurering av tallskog. Tidpunkt: sensommar, höst eller vinter.
- Tillskapa död ved genom katning eller ringbarkning om det bedöms som lämpligt.

Löpande skötselåtgärder

- Vid behov görs återkommande luckhuggningar för att bevara luckig skogsstruktur. Frekvens: Med några års intervall görs gallring med röjsåg i skikt med uppväxande träd och buskar. De största stammarna i slyet tas bort samtidigt som trädplantor av tall som utgör lämplig förnygring sparas. Tidpunkt: sensommar, höst, vinter.

Bäckravin - skötseltyp B

Beskrivning

Ett vattendrag (objekt 92) rinner i en ravin nedskuren i postglacial sand och mynnar i Mälaren. Vattendraget ledde före 1975 rakt ut i Mälaren med en mynning som låg under nuvarande deponin vid Lövsta (Generalstabskartan, Häradsekonomiska kartan, Ekonomiska kartan 1953, samt flygbilder från 1960-talet och 1975). Genom att gräva vid en bergtröskel leddes vattendraget om så att det inte rann mot deponin utan fick en ny mynning längre västerut.

Hela sträckan från Riddersviks gårdsväg till Mälaren utgörs av en lummig bäckravin där klibbal och lönnar och andra lövträd växer vid vattendraget och i ett svämplan. Cirka 230 m längs vattendraget

från utloppet finns en tröskel av fast berg. Ca 300 m uppströms, väster om Riddersviks gårdsväg, finns ett metallstängsel där trädstockar och bråte fastnat. En vägtrumma går under vägen. Utanför skötselplaneområdet rinner vattnet i ett rakt dike genom lermarken i den tidigare plantskolan.

Botten är blockig förutom den nedersta sträckan där vattendraget meandrar i finsedimentet som inte innehåller block. Vattendraget är strömmande och har små forsar och fall i anslutning till nämnda bergtröskel. Det finns gott om grövre lågor på flera ställen i vattendraget. Lönn och klibbal växer i stranden. Vattenståndsvariationer förekommer och brett svämplan finns nedom bergtröskeln.

Genomgrävningen vid bergtröskeln gjordes djup, vilket sänkte vattendragets basnivå och ledde till erosion av vattendragets kanter upp till Ridderviks gårdsväg. Erosionen är kraftig i sträckan från Ridderviks gårdsväg till metallstängslet samt även sträckan nedströms till bergtröskeln. Många stora träd har blottade rötter och vissa träd lutar utan J-formad trädbas vilket tyder på snabb pågående erosion som faller träd. Vattendragets kanter är idag mycket branta och kommer i framtiden att eroderas till mindre stark lutning. Det är en pågående process.

Stockholm vatten och avfall har möjlighet att genomföra åtgärder i bäckfåran vid behov, till exempel i samband med ökade dagvattenflöden.

Målbild

Vattendraget vid Riddersvik utgörs av en bäckravin där fluviala processer får pågå. Hydromorfologin skapar delsträckor av olika karaktär – närmast Mälaren ett meandrande lugnflytande vattendrag med svämplan som översvämmas regelbundet. Vid bergtröskeln finns en forsande sträcka som sällan helt torkar ut. Den ger ett fuktigt mikroklimat. Längs den raka djupt rensade 40 meter långa sträckan ovanför bergtröskeln sker erosion som får forma vattendraget till en mer slingrande planform. Nedanför bergtröskeln får nytt sediment från erosionen forma vattendraget. Ovanför den rensade sträckan gör 2% lutning att substratet varierar från grus till block och små pooler med lugnare vatten som bryts av med strömmande vatten över grus, sten eller block. Vid höga flöden är vattendraget rustat för att ta emot och dämpa vattnet genom att det finns plats för översvämning i sidled. Längs vattendraget växer en gammal lövskog och död ved skapas kontinuerligt och utgör element i vattendraget. Död ved i vattnet är också värdefullt för djur och naturliga hydromorfologiska processer. Skogen skuggar vattnet,

skyddar mot hög vattentemperatur och bidrar även med löv som gynnar bottenfaunan. Vattnet är varken försurat eller övergött och bottenfaunan är artrik.

Besökare uppskattar en fridfull och skräpfri miljö samt en vacker plats med rinnande klart vatten och ljudet av en porlande bäck.

Ekologiska värdeelement

- Strömmande vatten, fors, meandrande vatten
- Block och berg samt död ved i vattendrag
- Utlopp i Mälaren
- Strandskog
- Svämplan

Rekreativa element

- Bäckravin genom lummig skog
- Vilo- och utsiktsplats vid block och berg där vattnet forsar samt från träbron vy över meandrande vattendrag.
- Ljud av porlande vatten

Målarter

- Insekter: bäcksländor, nattsländor, dagsländor (utom möjligen Baetidae) och trollsländor (Odonata)

Bevarandemål

- Bevara en lummig bäckravin där fluviala processer pågår och det finns delsträckor med meandrande lugnflytande vattendrag med svämplan som översvämmas regelbundet och forsande sträcka med block och bergtröskel. Den raka rensade sträckan ovan bergtröskeln har erosion som utformar vattendraget i alltmer ringlande fåra. Miljön hålls skräpfri och ska erbjuda rekreativa värden.

Initiala skötselåtgärder av restaurerande karaktär

- Besiktiga riskträd som på grund av erosion riskerar falla på 4H gårdens byggnad. Beskär krona eller om nödvändig fäll riskträd. Tidpunkt: september-mars.
- Ta bort metallstängslet men lämna kvar död ved.

Löpande skötselåtgärder

- Borttagning av skräp i vattendrag, svämplan, grundområden och stränder

- Besiktning av träd som utsätts för erosion och som kan utgöra risk för byggnad vid 4H-gården eller av annat skäl utgör risk om de faller. Beskära sådana träd i förebyggande syfte.

Tidpunkt: september-oktober. Frekvens: Årligen.

Notering: Den raka djupt rensade 40 meter långa sträckan ovanför bergtröskeln ska inte röras utan erosionen får forma vattendraget till en mer slingrande planform. Det behöver finnas en beredskap för att området nedströms formas av nytt sediment och kan bli blötare i ett bredare område. Även mynningen i Mälaren kan komma att grundas upp i naturliga fluviala processer.

Tidigare ledningsgata - skötseltyp C

Beskrivning

Objekten i skötseltypen utgörs av en tidigare kraftledningsgata som utgörs av en långsträckt brynmiljö med tätt lövsly, inslag av äldre träd samt blommande buskar och solbelyst gräsmark i sydsluttning eller på plan mark. Sandblottor finns på flera ställen. En del block och hållar finns. Vissa delar har tätt lövsly där björk och asp dominerar, medan det i andra delar bildats buskage med ek, en, rönn, olvon och nypon, vilka utgör positiva inslag för biologisk mångfald. Att det finns partier med ung asp och sälg är gynnsamt för insekter men sly ska inte täcka hela ytan. Det är gott om solbelyst klen död ved. En upptrampad stig går genom den tidigare ledningsgatan.

Målbild

Hela skötseltypen består av en långsträckt brynmiljö med buskar och ungträd av löv men minst halva ytan utgörs av öppen mark med örtrikt fältskikt och ljung samt solbelysta hållar och sandblottor. Ledningsgatan utgör livsmiljö och spridningskorridor för pollinatörer, vedinsekter, fåglar, kräldjur och fladdermöss. Det finns flera sandblottor som utgör boplatser för vildbin och det finns gott om solbelyst klen död ved. En upptrampad stig går genom den tidigare ledningsgatan.

Ekologiska värdeelement

- Blommande buskar
- Ung asp, sälg mm
- Klen död ved
- Solbelysta sand-och jordblottor

- Häll
- Örttrikt fältskikt

Rekreativa element

- Vandringsstig i ledningsgata omgiven av gammal skog

Målarter

- Fåglar: gulspurv
- Vildbin, steklar: svartpälsbi, hartsbi, backmurarbi, blålockshumla, hjärtvägstekel och vialgökbi
- Fjärilar: smultronvisslare, ängsblåvinge, prydlig pärlemorfjäril, pärlgräsfjäril
- Kärlväxter: jungfrulin, prästkrage, gulmåra

Bevarandemål

- Bevara och utveckla bryn och stråk med öppen mark med gräs och örter, hällar och blottor i sandig/grusig mark i f.d. ledningsgata omgiven av skog. (Objekt 1, 23, 27, 28).
- Bevara vandringsstigen som en attraktiv vandringsväg för reservatets besökare att nå Mälarens strand.

Löpande skötselåtgärder

- Røj uppväxande träd och buskar i ledningsgatan så att bryn- och gräsmarksmiljö bibehålls över tid. Det fällda slyet samlas ihop i högar så att så stora delar som möjligt av marken blir fri från avverkningsrester, att fältskiktet där kan blomstra samt att solbelyst bar jord eller sand finns kvar. Røjning av sly kan göras under en fyraårscykel, dvs en fjärdedel av sträckan röjs varje år. Notera även att området kan ta emot hanterbar mängd trädstammar från andra delar av naturreservatet som behöver läggas i veddepå. (Objekt 1, 23, 27, 28). Tidpunkt: Sensommar, höst. Frekvens: Årligen under en fyra årscykel där $\frac{1}{4}$ av sträckan röjs årligen.
- Markstörning i sandig/grusig mark på minst 5 platser görs på en yta av en till några kvadratmeter per plats. Åtgärden behövs för att skapa substrat som är gynnsamma för boplatser av vildbin och andra sandinsekter. (Objekt 1, 23, 27, 28). Tidpunkt: sensommar, höst. Frekvens: Markstörning av platserna görs vid behov (om igenväxning skett) och det förväntade behovet är varannat till var 5:e år.

Halvöppen mark på övergiven åker skötseltyp D

Beskrivning

Gemensamt för de objekt som förts till skötseltypen är att objekten utgörs av igenväxande gammal åkermark med spridda buskar, buskmark och träddungar. Buskarna består främst av slån, nypon, hagtorn, getapel, fläder och hägg. Ekföryngring finns. Det finns också större ytor med öppen gräsmark där igenväxningen inte gått så långt att vedartade växter finns i någon större omfattning. Objekt 62 ligger delvis inom skjutbanans arrende.

Biotopen har funktion för framför allt pollinatörer liksom för andra insekter och fåglar knutna till bryn och halvöppna marker. För objekt 73 ska särskilt nämnas att den sydöstra delen omger en ängsmark (objekt 74) som utgör en artrik slätteräng med lång kontinuitet. Skötsel som bromsar igenväxningen i objekt 73 möjliggör att hävdarter av kärlväxter, vilbin och fjärilar kan sprida sig och få starkare populationer. Genom nordvästra delen rinner ett större dike på en sträcka om 70 m som fortsätter genom koloniområdet.

Inom objekt 41 finns flera fornlämningar och kulturhistoriska lämningar som kräver särskild hänsyn vid skötsel, se rubrik Skötsel av Fornlämningar.

Målbild

Omkring hälften av de åkermarker som funnits i Kyrkhamnsområdet – och som inte omvandlats till golfbana eller kolonilotter – har hållits i ett successionsstadium med en mosaik av öppen gräsmark, blommande buskar och träddungar med bland annat ek. Gräsmarken har ett stort inslag av blomväxter. Området hyser en hög artrikedom av pollinatörer och brynarter av fåglar och andra smådjur. Fladdermöss och fåglar födosöker i biotopen.

Ekologiska värdeelement

- Blommande buskar och blomrik gräsmark
- Buskar och träddungar, ek

Rekreativa element

- Blomrikedom

Värdebärande kulturhistoriska element

- Öppna flacka landskapsutsnitt som brukats under århundranden
- Angränsande utmark som under århundraden brukats

- Historiska småskaliga vägdragningar som sammanlänkar den historiska bebyggelsen i området
- Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar

Målarter

- Fåglar: steglits, ängspiplärka, stare, grönfink, törnsångare, törnskata
- Insekter: brun mulmblomfluga, bålgeting, rödryggad guldstekel, fibblesandbi., blålockshumla, bivarg, bålgetingblomfluga, korsriddarstekel, hartsbi, klöverblåvinge, ängsblåvinge, ängssmygare och pärlgräsfjäril

Bevarandemål

- Biotopen ska utgöra en halvöppen biotop på tidigare åkermark med påtagligt inslag av blomrika buskage, dungar samt gräsmark bibehållen av bete eller årlig slåtter. (Objekt 26, 39, 41, 62, 72, 73, 78).
- Bevara historiska vägdragningar

Initiala skötselåtgärder av restaurerande karaktär

- Selektiv röjning i tät igenväxningsvegetation utförs så att en mosaik av buskmark, dungar och tillräckligt stora ytor med öppen gräsmark uppstår som kan utgöra livsmiljö för öppenmarksarter och brynarter. (Objekt 26, 39, 41, 72, 73, 78). Tidpunkt: sensommar, höst, vinter. Tidshorisont: Eftersom igenväxningen ännu inte gått så långt att öppen mark helt blivit skog så går det utföra åtgärden under en eller två säsonger och direkt iståndsätta slåtter eller bete. Målbildens värden finns i nuläget och en fortsatt igenväxning behöver bromsas.

Löpande skötselåtgärder

- Små plana ytor eller busklandskap där det inte är möjligt att köra in med traktor sköts med tvåhjulig traktor med slåtterbalk under sensommar. I delar med större plana ytor görs skötseln på liknande vis som i skötseltyp E (slåtter med traktor). Upptag av höet. Bryn, buskmark sköts genom att gå in med röjsåg, och röja igenväxningsvegetation. Buskar, buskage, små trädgrupper som ska finnas kvar över tid men inte bre ut sig, sköts genom att glesa ut stammar i kanterna (Objekt 26, 39, 41, 62, 72, 73, 78). Tidpunkt: Skötsel av gräsmark, fältskikt: sensommar. Skötsel av bryn, dungar: sensommar, höst, vinter. Frekvens: Skötsel gräsmark, fältskikt årligen. Skötsel av bryn och dungar ca vartannat år.

- Betesdrift är för de allra flesta objekten i skötseltyp D en optimal skötselmetod som helt eller delvis kan ersätta ovanstående skötselåtgärder.
- Bekämpa invasiva främmande arter (Objekt 41, 62, 78, 79. Se även rapport från NVI:n). Tidpunkt: Innan de aktuella arterna bildat frö. Frekvens: Årligen.
- Särskild hänsyn tas till forn- och kulturlämningar inom objekt 41

Öppen gräsmark på tidigare åker - skötseltyp E

Beskrivning

Tidigare åkermark som fortfarande utgörs av öppen gräsmark utan påtaglig igenväxning av vedartade växter eller med begynnande buskvegetation. Objekt 38 sköts i nuläget genom maskinell slåtter (traktor med slåtterbalk) med upptag och del av objekt 17 betas av får. Utan slåtter eller betesdrift kommer slåttervallar/gräsmarker att växa igen till buskmark och därefter till skog, vilket skötselplanen ska förhindra. I objekt 38 och norra delen av objekt 49 har tidigare odling i växthus förekommit och marken kan därför vara förorenad.

Målbild

Omkring hälften av de åkermarker som funnits i Kyrkhamnsområdet och som inte omvandlats till golfbana eller kolonilott brukas så att öppna gräsmarker med karaktär av slåttervall, eller naturaliserad slåttervall, består och inte växer igen till busk- eller skogsmark. Gräsmarken hyser stor blomrikedom och flera av gräsmarkerna erbjuder även kantzoner med vinterståndare till fåglar. Målbilden kan uppnås med slåtter och/eller bete.

Ekologiska värdeelement

- Slåttervall – öppen kultiverad gräsmark med blomrikedom

Rekreativa element

- Yta för spontanidrott
- Möjlighet att utveckla ytan för rekreationsändamål

Värdebärande kulturhistoriska element

- Öppna flacka landskapsutsnitt som brukats under århundranden
- Angränsande utmark som under århundraden brukats
- Historiska småskaliga vägdragningar som sammanlänkar den historiska bebyggelsen i området
- Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar

Målarter

- Fåglar: sånglärka, stare
- Insekter: klöverblåvinge, ängsblåvinge

Bevarandemål

- Tidigare åkermark ska utgöra slåttervall eller kulturbetesmark med gräsmarksvegetation som gynnar pollinatörer och fåglar såsom sånglärka och stare. Brukandet bidrar till att bevara kulturlandskapet. (Objekt 11, 14, 17, 38, 40, 49, 50, 58, 71, 89).

Löpande skötselåtgärder

Alla ytorna utom den lilla gräsmarken i objekt 11 är fortfarande så öppna att slåtter kan återupptas utan någon större initial röjning av vedartad vegetation. Objekt 11 har nyligen fått inväxt av sly som initialt tas bort.

I objekt 11, 17, 38, 40, 49, 50, 58, 62, 71, 89 utförs en eller flera av dessa åtgärder:

- Maskinell slåtter med traktor med slåtterbalk på större plana ytor. Upptag av höet. Frekvens och tidpunkt: Metoden är växelslåtter där halva ytan slås i juni och den andra halvan slås i augusti. Nästföljande år sker växling. Är ytan för liten för en delning slås hela ytan med årsväxling – tidig och sen.
- objekt 11 med karaktär av skogsglänta och objekt 14, en friskäng med kirskaal och bredbladiga gräs, sköts ev manuellt med röjsåg eller handhållen tvåhjulig slåtterbalk eftersom ytorna är relativt små.
- Det är möjligt att ersätta slåtter med bete. Optimalt är att ha slåtter på vissa av skötselobjekten och bete på vissa.
- Alternativ till slåtter och bete: Vallodling av till exempel solroor som får stå oslagna över vintern och ge fröställningar till fåglar höst och vinter. Plöjning på våren för ny sådd av solrosor eller andra lämpliga blommande och bärande arter. Kan göras i remsa i yta som i övrigt sköts med slåtter enligt första punkten (objekt 49, 38, 89)
- Alternativ till slåtter och bete: Vallodling av pollinatörsväxter i hela eller delar av ytan. Sådd ett år. Sedan får vallen vara oplöjd kommande cirka 5 år och sköts med maskinell slåtter enligt första punkten (objekt 49, 38, 89).

Gräsmark med hävdberoende arter - skötseltyp F

Beskrivning

De objekt som förts till skötseltypen utgörs av slåtteräng/naturbetesmark (objekt 74, 81) eller hållmarkstorräng med värdefull och artrik hävdflora (objekt 32, 66, 79) samt en strandäng (frisk-fuktig) utan några specifika hävdarter men med gräs och örter och utan inväxt av bladvass (objekt 13). I objekt 74 och 81 finns också några värdefulla ekar. Objekt 74 ligger på gränsen till Järfälla kommun och är en mycket artrik slåtteräng som årligen, sedan 25 år tillbaka, slås med lie av en privatperson enligt brukaravtal med staden. Objekt 81 utgör i dag en glänta i en stor skogsbacke med ek som också har skötts ideellt av samma person. Ängen har sannolikt tidigare varit större och under åren skuggats ut alltmer, men har fortfarande kvar hävdarter.

Målbild

I Kyrkhamn finns fortfarande kvar små rester av ängsmark som tidigare slåtrats och som hyser en artrik ängsflora. Även hållmarkstorrängar med artrik hävdgynnad flora på hållar och torrbackar finns kvar. Genom anpassad hävd med slåtter eller bete (objekt 74, 81), försiktig röjning av vedartad vegetation samt borttagande av ohävdarter på ängarna, bevaras och expanderar hävdfloran samt gynnar de insekter som hör till biotoperna.

Ekologiska värdeelement

- Hävdgynnad flora
- Blomrikedom
- Solbelyst torräng

Rekreativa element

- Blomrikedom

Målarter

- Hävdflora: S:t Pers nycklar, backsmörblomma, flentimotej, backklöver, backtimjan, solvända, darrgräs, backnejlika, brudbröd, ängsklocka, stor blåklocka
- Insekter: sexfläckig bastardsvärmare
- Fåglar: göktyta

Bevarandemål

- Bevara och utveckla slåtteräng med hävdflora och fauna knuten till hävd och bete (objekt 74, 81) samt strandäng (objekt 13).
- Bevara och utveckla hållmarker med hållmarkstorräng och fauna knuten till vegetationen och ett varmt mikroklimat. (Objekt 32, 66, 79).

Löpande skötselåtgärder

- Ängsslåtter med lie eller handhållen slåtterbalk och upptag. (Objekt 74). Notera att ängen skötts med lieslåtter i många år och fortfarande har denna skötsel vilken ombesörjs av en privatperson enligt brukaravtal med Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning. Tidpunkt: Slåttern utförs efter juli månad och innan oktober.
- Ängsslåtter med handhållen slåtterbalk och upptag. (Lieslåtter också optimalt). (Objekt 13, 81). Tidpunkt: Slåttern utförs efter juli månad och innan oktober. I objekt 81 är skogsbete ett lämpligt alternativ.
- Naturvårdsskötsel vid behov på hållmarker, hållmarkstorräng. Regelbunden slåtter behövs inte men borttagning av igenväxningsvegetation vid behov. Enstaka buskar och träd hör hemma i denna biototyp men buskar och träd av igenväxningskaraktär ska tas bort. (Objekt 32, 66, 79). Tidpunkt: sensommar–höst. Frekvens: kontroll av skötselbehov årligen och skötsel vid behov.
- Bekämpa invasiva främmande arter. (Objekt 74, 79.). Tidpunkt: Innan de aktuella arterna bildat frö. Frekvens: Årligen.

Trädgårdar och kolonilotter - skötseltyp G

Beskrivning

I skötselplaneområdets östra del finns ett koloniområde (objekt 75) med odlingslotter, kolonistugor, träd och bärbuskar. Området brukas av Lövsta koloniträdgårdsförening.

Väster om Riddersviks gård finns en tidigare trädgårdsanläggning som övergått till koloniområde (objekt 104). Koloniområdet ingår det område som genomgår marksanering och ska återställas. Plantering av kolonilotterna kommer ske i kolonisternas regi.

Trädgårdsanläggningar karaktäriseras av tydlig påverkan från människan, som formats efter tidigare användningsform och trädgårdshistoriska ideal. Trädgårdsanläggningarna ligger i direkt anslutning till äldre torp eller arbetarbostäder tillkomna kring seklet 1900. Trädgårdsanläggningarna utgör en viktig komponent av den

sammantagna kulturmiljön. Här återfinns kulturpräglade arter, såväl nyttoväxter som prydnadsväxter såsom örter, fruktträd, syren och slånbär. Här återfinns även byggnader och anläggningar som vittnar om tidigare levnadsförhållanden.

Vid Kyrkhamnsvägen i nordväst ligger en trädgård (objekt 19) med träd, fruktträd, odling och bikupor.

Målbild

Naturreservatet uppvisar ett landskap med lång historia av att människor brukat jorden och trädgårdar, fruktträdgårdar och köksträdgårdar. Kontinuiteten av odling och trädgårdar består på kolonilotterna i väster och vid Riddersviks gård, samt i trädgårdar vid bebyggelsen vid Kyrkhamnsvägen i nordväst. Odlingen bedrivs på ett sådant sätt att den biologiska mångfalden gynnas, vilket skapar en god landmiljö för grod- och kräldjur samt förutsättningar för ett rikt fågel- och insektsliv.

Ekologiska värdeelement

- Blomrikedom

Värdebärande kulturhistoriska element

- Trädgårdselement såsom bersåer, grusade gårdsplaner, äldre terrassmurar och trappor, uppvuxna träd/fruktträd kulturväxter, och planterade växter typiska för det tidiga 1900-talets villaträdgård
- Fortsatt läsbarhet av den gestaltade miljön och kopplingen till bostadshus och dess tidigare användning.
- Trädgårdens disposition
- Jordkällare
- Äldre prydnads- och nyttoväxter

Rekreativa element

- Blomrikedom
- Odling

Målarter

- Insekter: klöverblåvinge, ängsblåvinge, ängssmygare, pärlgräsfjäril

Bevarandemål

- Anpassad skötsel av trädgård och odlingslotter så att ekologisk funktion för fåglar, insekter, groddjur och andra smådjur gynnas. (Objekt 104)
- Bevara och vårda äldre trädgårdsanläggningar som en del av bebyggelsemiljön med fortsatt läsbarhet av den gestaltade miljön och kopplingen till bostadshus och dess tidigare användning.

Skötselåtgärder

- Trädgårdsskötsel som gynnar den biologiska mångfalden. Ingen odling av invasiva främmande arter. Utförare är koloniförening för objekt 75 och 104 och för objekt 19 lämplig brukare enligt avtal
- Kontinuerlig skötsel och underhåll av trädgårdsanläggning och dess värdebärande element

Sötvattenstrand och vattenområde i Mälaren – skötseltyp H

Beskrivning

Vattenområdet i Riddersvik (objekt 105) utgörs av grund och djup sjö med hård- och mjukbottnar. Strandlinjen övergår i grund sjö, där solljuset når ner till botten, och därefter djup sjö med ett djup på cirka 8–22 meter enligt sjökort. Utanför Tempeludden är bottenprofilen brantare och zonen med grund sjö är därför mycket smalare.

Stranden utgörs av klippstränder och vikar med strandskog samt i den södra delen även ett mindre vassbälte.

I en naturvärdesinventering utförd av Ekologigruppen 2025 har vattenmiljöerna i huvudsak klassats till högt eller påtagligt naturvärde. Växtligheten utgörs främst av långskotts- och övervattensvegetation medan flytbladsväxter nästan saknas. Täckningsgraden av växtlighet varierar stort mellan sporadiska tuvor av höstlånke vid de exponerade miljöerna vid Tempeludden och täta bestånd av olika natar och smal vattenpest i mera skyddade områden. Intressanta artfynd finns främst i den norra viken, där mindre bestånd av hårsärv och spädnete förekommer, samt borstnete som är lite mera utbredd.

I vattenområdet vid Kyrkhamn är höga naturvärden knutna till grundområden ner till cirka 8 meters djup, samt till tre stränder med

sand eller grus (Ek & Tiblom 2022). Strandlinjen utgörs huvudsakligen av block-/klippstrand med påtagligt naturvärde.

I sydost, strax utanför skötselplanens område, ligger Lövstabadet och öster om badet ligger en småbåtshamn. Stränderna och klipporna inom skötselplanens område är frekvent besökta under sommaren. En stor mängd besökare samt det faktum att grus- och sandstrand enbart finns som små insprängda stränder medför att de inte utgör viktiga livsmiljöer för strand- och sjöfågel. Grundområdet utgör livsmiljö för flera fiskarter. Enligt utsök av fynddata förekommer gös, gädda och ål. Djup sjö utgör livsmiljö för naturvårdsarterna lake, asp, ål, gös och gädda (Ek & Tiblom 2022).

Målbild

De naturliga stränderna, hård- och mjukbotten och sötvattenmiljön bevaras genom att exploatering av stränderna undviks. Öppna sandiga och grusiga stränder skyddas från igenväxning med vass eller vedartade buskar och träd. De skyddas också från alltför kraftig och enformig erosion från båtsvall.

Nedskräpning av stränder och grundområden åtgärdas kontinuerligt. Grundområden har en stor artrikedom av undervattensväxter som dessutom sträcker sig djupt ner i vattnet. Fågelliv och fisk gynnas av denna artrikedom under vattnet och både antal arter och individer ses öka. Invasiva arter såsom exempelvis vandarmussla och smal vattenpest tillåts inte bilda massförekomster som dominerar under många år.

Vattenområdet har stora rekreationsvärden. Människor söker sig till utblickar över vatten. Båtliv och vistelse i strandmiljön sker på en nivå som inte stör den engelska parken, naturmiljön och den kulturhistoriska miljöns fridfulla karaktär.

Ekologiska värdeelement

- Naturlig strand
- Hårdbotten

Rekreativa element

- Vattenkontakt och djurliv

Målarter

- Växter: hornsärv, hårsärv, spädnate, borstnate, skörsträfsse, ålnate
- Fiskar: gös och gädda

- Bottenfauna: fiskigel, fyra nattsländearter; *Orthotrichia sp.*, *Hydropsyche contubernalis*, *Ceraclea dissimilis* och *Triaenodes sp.*,

Bevarandemål

- De naturliga stränderna, hård- och mjukbotten och sötvattenmiljön bevaras och artrikedomen ökar. Anläggningar för brygga, bad m.m. undviks. Tillförsel av näringsämnen undviks.
- Natura 2000-naturtypen *Naturligt näringsrika sjöar* (EU-kod 3150) utvecklas till att hysa fler karakteristiska och typiska arter. Ålnate och hornsärv är två sådana förekommande karakteristiska arter som ska ha en gynnsam utveckling.

Bevarandemål i vattenområdet är beroende av att hela den stora vattenförekomstens ekologiska status blir god. Vattenförekomsten Mälaren-Görväln har måttlig status med miljö kvalitetsnorm god status till 2027. Utslagsgivande för om statusen endast blir måttlig är övergödning samt miljögiften koppar.

Löpande skötselåtgärder

- sandiga och grusiga stränder skyddas från igenväxning av vass eller vedartade buskar och träd
- skräpplockning i strandlinjen och i vattnet på grundområdena
Frekvens: Årligen (Objekt 105, 107–113) samt gärna även botten i djup sjö (106).
- Uppmärksamma om invasiva arter breder ut sig och vidta åtgärder om möjligt.

Engångsåtgärder

- Området vid avfallsanläggningen kan möjligen förbättras genom att skapa nya grundområden utanför utfyllnaden. Fler grundområden gynnar exempelvis makrofyter och fisk.

Småvatten och anslutande bäck/dike – Skötseltyp I

Beskrivning

Skötselområdet utgörs av två större anlagda dammar och en mindre damm i utkanten av golfbanans södra del vid Kyrkhamnsvägen (objekt 42) samt cirka fyra mindre dammar belägna i golfbanan (objekt 64, 65). De två större dammarna vid Kyrkhamnsvägen har rik produktion av insekter som utgör föda för exempelvis fladdermöss. Alla småvattnen tillsammans utgör ett värdefullt

landskap för groddjur såsom mindre vattensalamander och vanlig padda. Vid Lövstavägen i områdets östra del (objekt 90), mellan gräsfältet vid Lingonrisgränd och Lövstavägen rinner en bäck. Här finns en bäckravin där bäcken sannolikt har rätats ut och fått mer karaktär av dike. Bäckens omges av tät lövskog på igenväxt åkermark. Här finns förutsättningar att anlägga en ny damm, skapa fuktbiotoper i anslutning till dammen samt att låta bäcken få mer naturlig karaktär.

Målbild

De befintliga småvattnen på golfbanan liksom dammanläggningarna vid Kyrkhamnsvägen sköts så att småvattnen bevaras. Flertalet av småvattnen ligger i solbelysta lägen och har översvämmade grundområden med gräs under groddjurens lektid i april. De två dammanläggningarna vid Kyrkhamnsvägen utgör mer skuggade miljöer med fuktlövskog och videsnår i strandkanten. Småvattnen har en djuphåla som inte torkar ut under högsommaren utan håller permanent vatten från början av april till slutet av november. Vattenväxter täcker cirka 50% av vattenytan och strandzonen hävdas med slätter för de dammar som ligger i solbelyst miljö. Damarna hålls fria från fisk och kräftor och gödning av vattnet undviks. Belysning av vattenytor undviks nattetid under sommarhalvåret för att inte störa groddjur och eventuella fladdermöss. Minst en eller två nya dammar tillskapats inom skötselplanens område eller i dess absoluta närhet.

Ekologiska värdeelement

- Småvatten lekvatten för groddjur.

Rekreativa element

- Småvatten

Målarter

- Groddjur: mindre vattensalamander och vanlig padda

Bevarandemål

- Inom naturreservatet finns minst 8 småvatten som utgör lämplig miljö för vatteninsekter och groddjur. Det finns en livskraftig population av mindre vattensalamander och vanlig padda som tidigare inventeringar visat förekommer i Kyrkhamnsområdet. Fladdermöss jagar insekter över småvattnen. Småvattnen bevaras som mörka miljöer nattetid. (Objekt 42, 64, 65).

Initiala skötselåtgärder

- Skapa en damm och fuktbiotop vid Lövstavägens östra sida. Syftet är att gynna biologisk mångfald och att fördröja och rena dagvatten från bostadsområdena. Stigen som går längs diket idag behöver dras om till annan sträckning. För att få ett permanent vatten till våtmarken behöver marken som idag ligger på omkring 12 meters höjd grävas ner till 9 m ö havet. Schaktmassorna kan läggas norr om våtmarken och övervintringshabitat för groddjur tillskapas. Kombinera markarbetena med bekämpning av kanadensiskt gullris. Runt dammen skapas en fuktzon. Dikesrensning undviks i bäcken när bäcken har börjat återfå biotopvärden. (Objekt 90).
- Gynnsamt att anlägga fler dammar inom golfbanans område.

Löpande skötselåtgärder

Frekvens: Årligen.

- Dammarna hålls fria från skuggande vegetation. Strandkanterna runt de mindre golfbanedammarna sköts genom slåtter eller klippning. Skötseln har hittills utförts av golfklubben som kan fortsätta vara utförare. (Objekt 64, 65) Tidpunkt: September-oktober. Slåtter under groddjurens lektid och yngelutveckling ska undvikas.
- Bevakning av att vegetation av bladvass och kaveldun inte breder ut sig på mer än ca $\frac{1}{4}$ av småvattnets yta. Om utbredning sker behöver återkommande bekämpning av bladvass och kaveldun att ske. Kaveldun kan ryckas upp manuellt så att stam och rotdeklar följer med. (Objekt 42, 64, 65, 90) Tidpunkt: Under perioden september-december.
- Vid uttorkning av småvattnen kan vatten tillföras. (Objekt 42, 64, 65, 90). Tidpunkt: Särskild bevakning under torrår.
- Undvik övergödning av småvattnet. (Objekt 42, 64, 65, 90)
- Om fenomenet uppstår att fintrådiga alger i juli-augusti täcker mer än 50 procent av vattnens vattenyta behöver specifik utredning göras om lämpliga åtgärder.
- De två större anlagda dammarna (Objekt 42) vid Kyrkhamnsvägen, kan vara omgivna av fuktlövskog och videsnår så som är fallet idag, vilket innebär att det inte är nödvändigt röja bort buskar och lövträd. Solbelysta småvatten finns i närheten på golfbanan.

Klippor vid strand – Skötseltyp J

Beskrivning

De 3 objekt som förts till skötseltypen (12, 16, 24) utgörs av sluttande hållar som på merparten av stranden stupar brant ned mot vattnet. Det finns små örtrika torrängar i skrevor. Några av objekten har grillplats och parkbänkar och besökstrycket på klipporna är stort sommartid.

Målbild

Naturliga klippstränder och större hållmarker med torrängsflora i skrevor är bevarade. Anlagda sittbänkar och grillplatser är utformade och anpassade efter de naturliga förutsättningarna för att påverka omgivande naturmiljö och landskapsbild så lite som möjligt.

Ekologiska värdeelement

- Öppna solbelysta strandklippor
- Sandblottor

Rekreativa element

- Vattenkontakt
- Utblick
- Rastplats

Målarter

- Insekter: vingelgräsfjäril, svartpälsbi
- Klippängsflora: brudbröd, flentimotej, tjärblomster, gul fetknopp, gulmåra, styvmorsviol, brudbröd, knölsmörbloffa

Bevarandemål

- Bevarande av solbelysta strandklippor med typisk vegetation. Klipporna är fria från nedskräpning.
- Strandklipporna är en attraktiv naturmiljö för människor att besöka för att få avkoppling. Naturupplevelser och vistelse där sker på naturens villkor och utan ljudstörningar.

Löpande Skötselåtgärder

- Öppen hållmark, klippor kräver vanligen inte naturvårdsskötsel. Om täckning av träd och buskar ökar ska röjning göras. Enstaka träd och buskar hör dock hemma i biotopen. (Objekt 12, 16, 24).

Frekvens: kontroll att igenväxningsvegetation inte uppstår görs var 5:e år. Tidpunkt för eventuell röjning är sensommar, höst, vinter.

- Bevakning att de är fria från skräp och borttagande av eventuellt skräp. (Objekt 12, 16, 24). Frekvens: Årligen.

Flack strand med lövträdsbård - Skötseltyp K

Beskrivning

Objekt 94 utgörs av strandskog med al, ek, björk och gamla tallar med mycket sly. Objekt 98 består av en strandremsa där ek, ask, lönn, och al förekommer i trädsiktet. Lönnssly och asksly samt enstaka hassel förekommer i busksiktet. Området ligger rakt nedanför koloniområdet i Riddersvik och är delvis påverkat av marksaneringsarbeten.

Målbild

Strandskogen bevaras genom att exploatering av stränderna med exempelvis anläggande av båtbygggor, småbåtshamn, kommunalt anvisad badplats etc undviks. Strandskogen erbjuder habitat för hålläckande fåglar.

Bevarandemål

Bevara och utveckla gles strandskog med visuell kontakt med Lövstafjärdens vattenspegel. Strandskogen ska domineras av al, med stort inslag av tall och ek. Det ska finnas gamla träd som får åldras och falla i vattnet och bilda död ved.

Ekologiska värdeelement

- Strand
- Gamla, grova träd vid strand
- Träd som hänger ut över vatten
- Död ved i vatten

Rekreativa element

- Utblick över vatten
- Vattenkontakt

Målarter

- Fåglar: mindre hackspett och entita

Initiala skötselåtgärder av restaurerande karaktär

- Objekt 94: Gallring av yngre al för att öka ljusinsläppet och öka sikten till vattnet.

Löpande skötselåtgärder

- Objekt 94: Återkommande slyröjningar av triviallöv och lönn en gång per säsong. Tidpunkt: Sensommar–höst.
- Objekt 94: Fältskiktet sköts där det är möjligt med slätter med trimmer eller tvåhjulig slätterbalk en gång per säsong. Tidpunkt för trimning av fältskiktet: augusti.
- Objekt 98. Slätter av ängsyta utförs två ggr per säsong. Tidpunkt: den första gången före midsommar och den andra gången i mitten av augusti. Utförs med skärande redskap, exempelvis tvåhjulig slätterbalk. Gräs ihopsamlas och avlägsnas.

Engelsk park - Skötseltyp L

Beskrivning

Objekt 96 utgörs av en engelsk park och området kallas Tempeludden. Trädmiljön är ljusöppen. Paviljongen har byggts på uddens högsta punkt och utgör tillsammans med omgivningen en viktig parkhistorisk del i den engelska parken. Skötselområdet består av en gles tallskog helt dominerad av gamla träd. Det är allmänt med ljusexponerade tallöverståndare mer än 200 år gamla. Det förekommer även yngre tallar på ca 100 år, vilket skapar en viss flerskiktning. Föryngring av tall är begränsad till de mest öppna delarna. I fältskiktet finns artrika partier med torrbacksflora med tjärblomster, tulkört, smällglim, backnejlika, liten blåklocka och gråfibbla. Vid stranden finns klippor, med tallar och lövträd. På berghällarna växer stora bestånd med tulkört och blodnäva.

Objekt 101 utgörs av ett skogsområde dominerad av gammal parklind och med ett relativt stort inslag av gammal lärk. Många lindar har stamknölar. Spritt i området finns även yngre-medelålders triviallövträd såsom asp och sälk. Förekomst av död ved är mycket sparsam, och den döda ved som finns är ofta knuten till triviallöv. Naturvärdena är främst knutna till de gamla lindarna. Fältskiktet domineras i vissa avsnitt av kirskaål och stinksyska och i andra avsnitt förekommer blåsippa. Området har tidigare varit öppnare men skogen har tätat med ett bitvis tätt underskikt med sly av lönn, hägg och ask. I norr och söder ingår en svag trädbeklädd sluttning som når ända fram till vattnet. Platsen i norr kallas Stora pelousen och den i söder Lilla pelousen. Pelouserna utgör viktiga

parkhistoriska delar i den engelska parken. På Stora pelousen finns kompositioner med solitära lönnar och lärkträd som kontrasterar till de slutna bestånden. Centralt i området finns en kulle där en lindberså är anlagd. Från denna plats leder en gångväg upp mot paviljongen.

Objekt 102 utgörs av en plan yta cirka 115 x 50 meter med strama rader av planterade parklindor. Området kallas för Stjärnparken och utgör ett viktigt parkhistoriskt inslag i den engelska parken.

Målbild

Skötselområdena utgör en läsbar historisk parkmiljö av engelsk park som genom skötsel av träd- och fältskikt följer den parkidé som Carl Piper gestaltade på 1700-talet.

Objekt 96 utgörs av en öppen och flerskiktad tallmiljö med många gamla träd. Gamla solbelysta tallar, talltorrakor och lågor utvecklas kontinuerligt. Fältskiktet består av smalbladiga gräs och torrängsflora.

Objekt 101 utgörs av en öppen parkartad skogsmiljö likt en pelarsal, med stort inslag av gamla lindor. Död ved är allmänt förekommande, framför allt död lindved. Lind förnygrar sig. Fältskiktet är örtrikt.

Objekt 102 utgörs av en pelarsal med gamla parklindor där lind även förnygrar sig. Död lindved förekommer allmänt. Fältskiktet utgörs dels av mattbildande skavfräken, dels av örtrik flora.

Bevarandemål

Vårda den engelska parken så att kulturhistoriska och ekologiska värden knutna till gammal lind och tall samt torrbacksflora främjas.

Ekologiska värdeelement

- Gamla lindor
- Gamla solbelysta tallar
- Solbelysta torrakor och lågor av tall
- Död ved av lind
- Torrängsflora

Rekreativa element

- Plats med kulturhistoriska värden
- Plats för naturobservationer
- Plats med vattenkontakt
- Plats med utsikt över Mälaren

- Vandringsstigar

Värdebärande kulturhistoriska element

- Slingrande gångvägar
- Stjärnparken
- Stora och Lilla pelousen
- Plataer och bersåformationer
- Paviljongen
- Rumsbildningar

Målarter

- Vedinsekter i tallmiljön: åttafläckig praktbagge, reliktböck, mindre mörghorre, vedparasitstekeln
- Vedsvampar tallmiljön: talticka, grovticka, blomkålssvamp
- Torräng: backnejlika, svartpölsbi, svart majbagge
- Vedinsekter i lindmiljö: hålskenknäppare, lindvedvivel, gulbent kamklobagge

Initiala skötselåtgärder av restaurerande karaktär

- Objekt 101: Stora och Lilla pelousen och lindbersån utgörs i nuläget av pelarsal medan resten av skogen har ett bitvis tätt buskskikt bestående av ungträd av hägg, lönn och ask. Den igenväxta delen röjs och gallras initialt. Ung lind undantas slyröjning. Tidpunkt: Sensommar–höst
- Objekt 102: I den relativt igenväxta Stjärnparken görs en initial slyröjning, så att de i rader planterade parklindarna tydligt framträder. Tidpunkt: Sensommar–höst

Löpande skötselåtgärder

- Objekt 96: Slyröjning genomförs återkommande. Tallföryngringar och ungtallar undantas från dessa slyröjningar. Tidpunkt: Sensommar–höst.
- Torrängen sydväst om paviljongen samt fältskiktet i tallskogen sköts med slätter med trimmer eller tvåhjulig slätterbalk en gång per säsong. Tidpunkt: I mitten av augusti. En torr och solig sommar kan medföra att arbetet inte behöver utföras.
- Runt paviljongen bedrivs skötsel för bruksgräsmatta.
- Objekt 101, 102: Slyröjning för att förhindra igenväxning. Nedfallna lindgrenar ligger som regel kvar alternativt samlas ihop i faunadepåer. Frekvens: En gång per säsong. Tidpunkt: Sensommar–höst.

Fältskiktet sköts med slätter med trimmer eller tvåhjulig slätterbalk, förutom mattbildande skavfräken som lämnas som det är. Frekvens: En gång per säsong. Tidpunkt: I mitten av augusti.

- Stora och Lilla Pelousen och den centralt belägna lindbersån sköts som bruksgräsmatta. Se Nivås Landskapsarkitekter skötselplan (Berglund 2022) för detaljerade anvisningar om trädvård av parklindar samt gångvägar. Gestaltande skötselåtgärder i form av fällning och uppstamning utförs efter arbetsberedning i vyer från Stora och Lilla pelousen.

Se Nivås Landskapsarkitekter skötselplan (Berglund 2022) i bilaga B för detaljerade anvisningar om trädvård avseende parklindarna.

Återetablering av naturmark i marksanerat område - Skötselområde M

Beskrivning

På flera platser i Riddersvik finns markföroreningar som ska saneras. Delar av parken ska efter detta återställas och även kolonilotterna och rosenparken restaureras. Nordväst om Riddersviks gård ligger en kulle skapad av utfylld mark (objekt 91). Efter marksanering ska naturmark återskapas och sker i dialog med stadsmuseet, tillsynsmyndighet och reservatsförvaltare.

Målbild

Befintlig trädvegetation sparas och skyddas så långt som möjligt. Markytor som saneras återställs, dels som klippta gräsytor, och dels som ängsytor. Även plantering av träd och buskar kan ske. Koloniområdet återställs och lotterna förses med ny matjord. Plantering av kolonilotterna kommer att ske i kolonisternas regi.

Skötsel för rekreation och friluftsliv

Målbild

Reservatet är tillgängligt för allmänheten enligt allemansrätten med de begränsningar som följer av reservatsföreskrifterna.

Reservatet nås till fots, med cykel, med buss och bil. I anslutning till de viktigaste stigarna och vägarna som leder in i reservatet samt i närheten av busshållplats finns entrépunkter med informations- och tydliga vägvisningsskyltar. Gränser är tydligt markerade i terrängen.

Det finns markerade stigar, grill- och rastplatser i reservatet. Stigar er lättframkomliga och friluftsanordningar är i gott skick.

I reservatet finns möjligheter till såväl skogsupplevelser med naturpedagogik som information om platsens långa historia.

Klipporna mot Mälaren erbjuder utblickar, vattenkontakt och möjlighet till bad.

Riddersvik med sin herrgårdsmiljö och den engelska parken ger en upplevelse i en mer ordnad historisk parkmiljö.

Initiala åtgärder

- Märka ut naturreservatets gränser.
- Markera de stigar som prioriteras att vägleda besökaren genom området både i terrängen och på kartor.
- Sätta upp vägvisare med kilometerangivelse till målpunkter/ortsnamn på prioriterade stigar. Se Naturvårdsverkets vägledning "Att skylta skyddad natur"
- Skapa entrépunkter, huvudentréer och mindre entréer
- Anlägga flera grill- och rastplatser vid Mälaren
- Anlägga rastplats vid Nybygget samt intill Sågstugan
- Peka ut ridstigar och cykelstråk i naturreservatet.

Löpande skötsel

- Borttagande av riskträd. Vid vissa tillfällen kan finnas skäl att ta ned träd för att undvika personskador vid parkvägar, men även byggnader, fastigheter eller koloniområden. Efter besiktning och riskbedömning kan man då komma fram till att det är nödvändigt att fälla trädet. Dessa träd placeras ut så nära platsen där de togs ned som möjligt, utan att de avgrenas. Fällda träd ska lämnas i så långa segment som möjligt och endast kapas i mindre sektioner om det krävs för att flytta träden.
- Besiktning och underhåll av stigsystem. Avlägsnande av grenar och stammar som ligger i elljusspåret, promenadstråk och över utmärkta stigar. Stammarna ska bevaras inom reservatet.
- Lek- och motionsutrustning kontrolleras regelbundet fyra gånger per år enligt gängse standard så att funktion och säkerhet upprätthålls
- Anordningar som skyltar och gränsmarkeringsstolpar, grill- och sittplatser kontrolleras årligen. Trasiga eller på annat sätt skadade delar byts ut eller rengörs.
- Lek- och motionsutrustning kontrolleras regelbundet fyra gånger per år enligt gängse standard så att funktion och säkerhet upprätthålls

- Bevakning av stränder och andra platser där skräp har tendens att samlas.
- Årlig uppföljning av hur arrende- och hyresavtal följs.

Skötsel av kulturmiljö

Fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar

Beskrivning

I området finns fornlämningar och andra lämningar från både förhistorisk och historisk tid i form av rivna bosättningar och andra byggnader, gravar, röjningsrösen, fartygslämningar och fyndplatsen för en nu flyttad runsten. En karta över områdets lämningar finns i Figur 4 i början av skötselplanen under kapitel *Beskrivning av områdets värden*.

Målbild

Fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar är historiska årsringar som bevaras, vårdas och är avläsbara genom skyltning på plats eller vid reservatets entré.

Löpande skötsel

Vegetationen på och kring fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar ska hållas så låg som möjligt med hjälp av slätter, bete eller slyröjning (vid gamla gårdar ska dock kulturväxter bevaras). Död ved och nedfallna grenar och träd flyttas från fornlämningsområdet.

Träd som riskerar att falla på lämningen ska tas bort. Vid trädfällning får inga skador uppkomma på lämningarna. Arbetet ska ske manuellt, eventuellt med en mindre maskin för bortforsling. Om maskin används får inga markskador uppkomma och arbetet ska ske i torrt väder. Större träd där rötterna redan orsakat skador behöver inte tas bort om det inte finns en fallrisk.

Observera att det finns vrak i hamnen om det blir aktuellt med muddringsarbeten i vattenområdet. Ett ankringsförbud bör skyltas innanför objekt 106.

Stensättning L2017:8664, Fornlämning (inom objekt 47)

Den runda stensättningen och området närmast den ska hållas synligt. Stensättningen är ca 5 m i diameter och ca 0,25 m hög. Den är sannolikt från bronsåldern utifrån placeringen i landskapet och

höjden över havet. Läget speglar hur landskapet har påverkats av landhöjningen. Stensättningen bör hållas synlig året om.

Gravfält L2014:8044 (inom objekt 80)

Gravfältet består av ca 20 runda stensättningar från bronsålder eller äldre järnålder varav minst en blockgrav, där stenar lagts vid ett större markfast block. Området omfattar ca 120 x 50 m och dess omfattning bör vara tydligt synlig året om. Skog bör glesas ut.

Grav- och boplatssområde L2014:8351, Fornlämning (inom objekt 63)

Fornlämningarna består av fem runda stensättningar och minst två terrasseringsar. Stensättningarna är 5–10 m i diameter, terrasseringsarna 25 x 15 respektive 15 x 8 m stora.

Husgrund, L2025:5347, Möjlig fornlämning (inom objekt 31, ej med på Figur 4)

Husgrund från historisk tid i form av syllstenar, möjligen till en kvarn.

Plats med tradition (kyrkogård), L2014:7867, Övrig kulturhistorisk lämning (inom objekt 112)

Exakt var kyrkogården låg och i vilken mån gravar är bevarade är inte känt. Vid markarbeten i området bör man vara uppmärksam på om gravar kommer fram.

Stensättning L2014:7958, Övrig kulturhistorisk lämning (inom objekt 25)

Stensättningen är rektangulär och ca 3 x 3 m stor. Möjligen rör det sig om en naturbildning i gammal strandvall.

Fartygs-/båtlämning, L2013:4299 och Stockholm 629 (utanför reservatet), båda Övrig kulturhistorisk lämning

Vraken är markerade i Figur 4.

Fartygs-/båtlämning, L2021:7305 (inom objekt 106)

Under 1600-talet låg här en hästbrygga och lämningen kan ha med färjetrafiken att göra.

Hägnad L2013:1458, Möjlig fornlämnin. (inom objekt 97)

Stensträngar på sammanlagt ca 150 meter. Det är oklart om de är naturbildningar eller spår av mänsklig aktivitet.

*Runristning L2014:8271, Övrig kulturhistorisk lämning
(Upplands runinskrifter nr 85)*

På Lövstaanläggningens mark har det på 1800-talet påträffats en runsten i en åker. Den flyttades först något österut (till platsen L2014:8313) men står idag vid hembygds museet. De som lät hugga stenen var Björn och Fulluge.

Gravfält L2014:7933, Fornlämning (inom objekt 34, utanför reservat)

Gravfältet består av 29 lämningar varav 15 rundade stensättningar på en ca 65 x 40 m stor yta.

Lövsta bytomt/gårdstomt L2014:8358, Fornlämning (inom objekt 41, utanför reservat)

Byn har bestått av fyra gårdar på en ca 140 x 30 m stor yta. Flera husgrunder var synliga vid inventeringen 1999 varav de flesta inte var synliga 2025 på grund av växtlighet.

Gravhög L2014:7899, Fornlämning (inom objekt 41, utanför reservat)

Högen är ca 25 m i diameter och ca 3 m hög men delar har sedan länge grävts bort. Det är den enda bevarade storhögen inom Stockholms stad.

Gravhög L2014:8146, Fornlämning (inom objekt 41, utanför reservat)

Intill storhögen ligger en något mindre hög, ca 17 m i diameter och ca 1,25 m hög.

Stensättningar L2014:7874 och L2014:8145, Fornlämningar (inom objekt 41, utanför reservat)

Intill och öster om de två högarna ligger två runda stensättningar, 5 respektive 10 m i diameter.

Röjningsröse L2020:1311, Övrig kulturhistorisk lämning (inom objekt 41, utanför reservat)

Norr om bytomten har ett röjningsröse registrerats, ca 10 m i diameter.

Byggnader med trädgårdsanläggningar

En karta över områdets byggnader finns i Figur 8 i början av skötselplanen under kapitel *Beskrivning av områdets värden*.

Beskrivning

I Kyrkhamn finns tre äldre bevarade torp som tillhör den agrara berättelsen, ett av dessa – Skogskanten - ligger utanför reservatet. Det finns ett flertal personalbostäder hörande till de tidigare förekommande verksamheter; stenbrottet och till Lövsta avfallsstation. I området finns även villor som tillkommit i samband med anläggandet av handelsträdgårdar men dessa ligger utanför reservatsområdet. Delar av trädgårdsanläggningarna är dock belägna inom reservatsgränsen. Till byggnadsbeståndet hör även äldre uthus. Inom Riddersvik är det enbart två tidigare arbetarbostäder som hör till den tidigare högre ståndsmiljön som ligger inom naturreservatet. Utöver dessa byggnader inkluderas delar av allén, engelska parkanläggningen och mangårdens trädgårdsanläggning i naturreservatet.

Torpet Sågstugan

Inom del nr 32. Sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal. På tomten finns även en förrådsbyggnad och dass med bod. Inom område nr 31 norr om torpet återfinns stenar från grunden till en kvarn. I område 36 finns det spår av åkerytor, dikeskanter och ett odlingsröse. I trädgårdsanläggningen återfinns rester av tidigare fruktträd och syrenberså.

Torpet Kyrkhamn, Inspektorsbostaden och uthuset

Dessa står alla på samma gårdsyta som omfattar objekt 15, 16 och 109. Torpet är från 1700-talet och Inspektorsbostaden är uppförd under sent 1800-tal som tjänstebostad. Vid vattnet återfinns tidigare vägbank till ångbåtsbrygga samt fästen efter hamnanläggning. Invid torpet Kyrkhamn återfinns slån, stenformationer och fruktträd och en tidigare åkertäppa.

Marketenteriet och Kasernen

Dessa ligger söder om objekt 14 längs Kyrkhamnsvägen. Byggnaderna är uppförda under sent 1800-tal. På tomten finns grusade gårdsytor jordkällare. På andra sidan vägen inom område 17 finns fruktträdsodling.

Ingenjörsvillan

Ligger mellan objekt 20 och 21. Sent 1800-tal, uppförd som bostad för föreståndaren vid Lövsta. På tomten finns en grusad gårdsplan. I

sluttningen ner mot vattnet finns rester av äldre terrassmurar och trappor. Kring byggnaden finns planterad växtlighet som uttrycker en medveten gestaltning såsom syren. En karaktärsskapande ek står norr om byggnaden. Mot nordost finns en tidigare fruktträdsodling med kvarvarande fruktträd.

Folkskolan

Ligger inom objekt 31 norr om Kyrkhamnsvägen. Tidigt 1900-tal. Få spår av skolgården finns bevarad med undantag från en större öppen gårdsyta. Nordöst om skolan finns en äldre gångbrygga som länkar skolbyggnaden med det angränsande naturområdet. I slänten mot Kyrkhamnsvägen finns enstaka kvarvarande fruktträd från tidigare odling.

Kontorsvillan inom objekt 36 och mellan Kyrkhamnsvägen och Sågstuguvägen. Tidigt 1900-tal. Uppförd som kontor och inspektorsbostad. Byggnaden omges av gräsmatta. I trädgården återfinns äldre ekar och, fruktträd och syren.

Sommarstugan intill objekt 2 är belägen intill Mälaren, strax sydväst om Kontorsvillan. Villans ursprungliga användning är oklar. Troligtvis är den tillkommen kring seklet 1900. Till villan leder en av natursten uppmurad väg. Till byggnaden hör även en jordkällare.

Stenvillan intill objekt 11. Sent 1800-tal, uppförd som bostad för stenhuggare. En förrådsbod på tomtens östra del och jordkällare på tomtens norra del hör till gårdsmiljön. En stig ner mot vattnet (genom objekt 9) där ringbultar är fästade vid klippan (objekt 12) intill ett troligt hamnläge. Vid strandlinjen ligger kasserat stenmaterial. I trädgården återfinns slån, syren och fruktträd som en del av en tidigare trädgårdsanläggning.

Riddersviks gård ligger delvis utanför naturreservatet i läget för 1600-talstorpet Flottvik. Mangårdsbyggnad med flyglar och ekonomibyggnader. Inom reservatet inkluderas delar av den tidigare högreståndsmiljön såsom lusthus, arbetarbostäder (den tidigare verkstadsbyggnaden och mjölnarbostaden), uthus, del av allén samt till Riddersvik hörande trädgårds- och parkanläggning.

Tidigare verkstad

Ligger inom objekt 84. Sent 1800-tal med tidstypisk panelarkitektur. Till byggnaden leder den rätlinjiga allén från Riddersvik. Byggnaden ligger intill vattendraget som verksamheten hade koppling till. Kring huset finns flera äldre karaktärsskapande äldre träd.

MjölARBostaden

Ligger inom objekt 103 i Riddersvik. Sent 1800-tal med koppling till det intill varande vattendraget. Nordväst om byggnaden finns en ekonomibyggnad. I trädgården återfinns fruktträd.

Målbild

Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i området som berättar om den tidigare markanvändningen, ursprungliga funktioner, sociala strukturer, där varje byggnad utgör en del kulturlandskapet bevaras. Funktionella kopplingar mellan byggnader finns kvar och visuella samband och utblickar mot vattnet.

Värdebärande delar

Byggnader

- Det sammantagna äldre byggnadsbeståndet
- Byggnadernas placering i landskapet
- Byggnadernas skala och proportioner
- Byggnadernas gestaltning och fasadkomposition
- Byggnadernas ursprungliga/äldre exteriöra material
- Ursprungliga byggnadsdelar såsom balkonger, fönster, dörrar och snickerier.
- Ursprunglig/äldre planlösning

Utemiljö/trädgård

- Åkertäppor
- Kulturväxter
- Äldre planteringar
- Fruktträd
- Syrénberså och andra äldre växter som visar på en tydlig medveten gestaltning av trädgård.
- Grusad gårdsplan och uppfart.
- Stödmurar och trappor av natursten
- Gångbrygga mellan skolbyggnad och naturområde
- Kopplade gångstråk.
- Äldre gjutna betongtrappor
- Äldre flaggstänger
- Jordkällare
- Fysisk och visuell koppling till vatten och mellan bebyggelse

Åtgärder och underhåll

Byggnader

- Byggnaderna underhålls kontinuerligt i sin helhet med traditionella metoder och material.
- Ändring och åtgärder sker enbart i restaurerings- eller underhållsändamål.
- Byte av byggnadsdel eller ytskikt ersätts lika befintlig avseende material, dimensioner, ytskikt och utformning. Vid byte av sentida material och byggnadsdelar återgår till ursprungligt utförande
- Byggnaderna nyttjas för ändamål som inte skadar byggnadernas kulturhistoriska värde.
- Funktionella och visuella kopplingar mot vatten hålls öppna.
- Funktionella och visuella kopplingar mellan byggnad och trädgårdsanläggning eller ekonomi/uthusbyggnader underhålls.

Utemiljö/trädgård

- Funktionella och visuella kopplingar mot vatten hålls öppna.
- Funktionella och visuella kopplingar mellan byggnad och trädgårdsanläggning eller ekonomi/uthusbyggnader underhålls.
- Kulturväxter bevaras.
- Murar underhålls och rensas från sly. Trasiga murar restaureras.
- Trädgårdars strukturer med jordkällare, grusade gårdsplaner, grusade uppfarter, murar, trappor, syrenhäckar och bersåer, fruktträd och andra äldre gestaltade uttryck vårdas på ett sätt som är förenliga med deras kulturhistoriska värde.
För skötsel av den engelska parken se respektive skötselobjekt samt skötselplanen i bilaga B.

Historiska vägdragningar

Beskrivning

I området är samtliga vägar tillkomna före 1910-talet. Sågstugevägen är den äldsta, tillkommen före 1690. Riddersviks gårdsväg, kantad av alléer, är tillkommen under 1700-talet.

- Kyrkhamnsvägen
- Sågstugevägen
- Skogsbergskroken
- Sigfridsvägen
- Lövsta koloniväg
- Lövstavägen
- Riddersviks gårdsväg

Målbild

Historiska vägdragningar bevaras avseende dragning, skala och ytskikt.

Skötsel

- Vid behov av byte av träd i alléer ersätts dessa med motsvarande arter.
- Vägar underhålls kontinuerligt.
- Sågstugevägen hålls öppen och rensas på sly.

Dokumentation och uppföljning

Naturvårdsförvaltaren bör dokumentera utförda åtgärder samt annat som kan vara av intresse för förvaltningen och skötsel av naturreservatet. Dokumentationen är väsentlig då den ska ligga till grund för fortsatta åtgärder inom området, eventuell justering av skötselåtgärder och som underlag för eventuell revidering av skötselplanen. Dokumentationen bör sammanställas årligen.

Vid dokumentation bör bland annat anges:

- Plats för åtgärden, åtgärdens art och tidpunkt för utförande.
- Notering om åtgärdens effekt.
- Kostnader för åtgärden.

Det är även av stort värde om åtgärder och förändringar dokumenteras fotografiskt.

Källförteckning

- AIX Arkitekter, (2015). Riddersviks gård med omnejd, kulturhistorisk värdebeskrivning,
- Andersson, H. E. B., Ohrström, L., Andersson, L., Bjällerud, C-E. (2002). I Stockholms västliga utpost om Lövsta, Kyrkhamn och Riddersvik. Hässelby hembygdsförening Skriftserie Nr 4. Föreningen Riddersviks Vänner.
- Andersson, P. (2017a). Naturvärdesinventering i Riddersvik och sammanställning av underlag, Stockholms stad 2016. Calluna AB.
- Andersson, P. (2017b). Insektsinventering i Riddersvik. Inventering av vedlevande och blombesökande insekter 2017. Calluna AB.
- Berglund, J. (2022). Riddersvik skötselplan. Systemhandling 22-03-31. Nivå Landskapsarkitekter.
- Ek, F. & Tiblom, O. (2022). Akvatisk naturvärdesinventering i Mälaren inför bildandet av Kyrkhamn naturreservat.

- AquaBiota Report 2022:16. 30 sid.
- Ehnström, B. (1999). Red-listed beetles on Scots pine (*Pinus sylvestris*) in Sweden. Proc. XXIV Nordic Congr. Ent. Tartu, s. 55–61.
- Koffman, A., Lindén, A-S., Andersson, P., Kammonen, J. (2022). Naturvärdesinventering vid Kyrkhamn, Stockholms stad, inför bildande av naturreservat. April-augusti 2022. Calluna AB.
- Lantmäteriverket, *Lantmäteristyrelsens arkiv* 1690, geometrisk avmätning, Järfälla socken, Lövsta 1-4. 1687, karta, segelleden Stockholm-Uppsala. A 25.
- Naturvårdsverket (2025). Vägledning om hantering av storskaliga angrepp av granbarkborrar i naturreservat och nationalparker.
<https://www.naturvardsverket.se/49065d/contentassets/f7780b4d4d8b4e5aa202b528b96314d0/vagledning-granbarkborrar-ver-2025-02-03.pdf>
- Regionplane- och trafikkontoret. (2004). Upplevelsevärden i Stockholmsregionens gröna kilar—Järvakilen. Rapport 1:2004. Regionplane- och trafikkontoret. ISBN 91-86-57474-4
- Riksantikvarieämbetets *Fornsök* (2025)
<https://app.raa.se/open/fornsok/>
- Rön från Sveriges lantbruksuniversitet Fakta skog nummer: (2020:3). Fakulteten för skogsvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet.
https://pub.epsilon.slu.se/21198/1/schroeder_m_et_al_210111.pdf
- Schroeder, M & Weslien, J. (2020). Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre.
- Sjökvis, H. & Olausson, A. (2022). Kyrkhamn och Lövsta. Kulturmiljöinventering. Stiftelsen Kulturmiljövärd
- Sternegård, S. 2019. Hässelby villastad 36:1 (del av) Riddersviks gård. Hässelby villastad, Stockholm. Kulturhistorisk värdering. Stadsmuseet.
- Stockholms stad, (2014). Förslag till skötselplan för Kyrkhamns naturreservat. Dnr Exploateringskontoret 2014–00956.
- Topia landskapsarkitekter AB. (2008). Riddersvik, Kulturhistorisk värdebeskrivning. Exploateringskontoret.
- Ulvsgård, S. (2021). Kyrkhamn. Hässelby villastad 36:1, del av Kulturmiljöanalys. Stadsmuseet.
- Wikars, L-O, (2007). Opublicerat arbetsmaterial till Skötselhandledning för skyddad skog. Ett uppdrag till Naturvårdsverket.
- Wijkmark, N., Edbom Blomstrand, C., Ohlin, V., Hellström, M. (2019). Inventering av groddjur i tre dammar i Lövsta med eDNA samt konventionell metodik. AquaBiota Report 2019:06.

Bilagor

Bilaga A. Karta över skötseltyper och skötselobjekt

Bilaga. B Skötselplan för den engelska parken i Riddersvik

